

Gendered Genocide.

Génocidaires en genocidale verkrachting in Rwanda, april – juli 1994.

Naam: Denise Molendijk

Studentnummer: 1001620

Begeleider: Dr. R. Ensel

Inleverdatum: 15-06-2019

Woorden: 14378

MA scriptie Geschiedenis & Actualiteit

Radboud Universiteit Nijmegen

Inhoud

Inleiding	3
1. Een geschiedenis van geweld	8
1.1. Koloniaal geweld.....	8
1.2. Dekolonisatie.....	12
1.3. Genocide in buurland Burundi	16
1.4. Van vluchtelingencrisis tot genocide.....	18
2. De aard van de daad	21
2.1. Verkrachting als genocide	21
2.2. Gender & Seksualiteit	25
2.3. Propaganda	29
3. Génocidaires.....	33
3.1. Het ICTR & Génocidaires	33
3.2. Terminologie	37
3.3. Daderverslagen.....	39
Conclusie.....	43
Literatuur & Bronnen:	45

Inleiding

‘Every Hutu must know that the Tutsi woman, wherever she may be, is working for the Tutsi ethnic cause. ... Their only goal is ethnic superiority. We have learned this by experience from experience. ... Every Hutu must know that our Hutu daughters are more worthy and more conscientious as women, as wives and as mothers. Aren’t they lovely, excellent secretaries, and more honest!’¹ De gedragsregels uit deze ‘Hutu Ten Commandments’, afkomstig uit de haatpropaganda krant *Kangura*, weerspiegelden de in 1990 hernieuwde etnische spanningen binnen het escalerende conflict in Rwanda.² Het plotselinge overlijden van president Juvénal Habyarimana op 6 april 1994 betekende het begin van een genocide met een buitengewoon tempo.³ In minder dan vier maanden werden circa achthonderdduizend Rwandezen met machetes afgeslacht door hun burens en landgenoten, enkel om hun Tutsi afkomst of associatie. Het geweld bestond echter niet enkel uit moordpartijen, de massale verkrachtingen van Tutsi vrouwen waren een integraal onderdeel van de genocide. Niet alleen werd een meerderheid van de vermoorde Tutsi vrouwen slachtoffer van seksueel geweld, tevens zijn circa negentig procent van de overlevenden slachtoffer van deze verkrachtingen.⁴

Deze omvangrijke slachtoffergroep zorgt binnen enkele disciplines voor een groot debat over de verkrachtingen niet enkel als onderdeel van de genocide, maar ook als een genocide op zich. Het juridische debat richt zich met name op het belang van juist labelen bij de vervolging van seksueel geweld tijdens een genocide. Dit verklaart volgens internationaal strafrechtgeleerde Hilmi Zawati de ‘historical invisibility of such crimes’ in juridische zin.⁵ Politicoloog R. Charli Carpenter onderstreepte dat dit debat ontstond naar aanleiding van het etnische conflict in voormalig Joegoeslavië, waarbij in eerste instantie feministische rechtsgeleerden verkrachting als mogelijke genocide gingen bepleiten.⁶ Tijdens het Joegoslavië tribunaal, die in 1993 werd opgericht, werd verkrachting nog gezien als een vorm van marteling.⁷ Dankzij het wetenschappelijke debat kon het Internationaal Tribunaal voor

---

¹ ‘Hutu Ten Commandments’ in: *Kangura*, No. 6 (December 1990).

² Mahmood Mamdani, *When victims become killers: Colonialism, Nativism, and the genocide in Rwanda* (Princeton University Press: New Jersey, 2002), 190.

³ Mamdani, *When victims become killers*, 198-203.

⁴ Bob Erinkveld, ‘In de schaduw van; Slachtoffers van gewelddadige verkrachting in Rwanda gehuld in stilte.’, in: *Impact Magazine*, no. 3 (2017), 26.

⁵ Hilmi M. Zawati, *Fair Labelling and the Dilemma of Prosecuting Gender-Based Crimes at the International Criminal Tribunals* (Oxford University Press: Oxford, 2014).

⁶ R. Charli Carpenter, ‘Surfacing Children: Limitations of Genocidal Rape Discourse’, in: *Human Rights Quarterly*, vol. 22, no. 2 (2000).

⁷ Internationaal Tribunaal voor voormalig Joegoeslavië, ‘Mandates and Crimes under ICTY Jurisdiction.’ <http://www.icty.org/en/about/tribunal/mandate-and-crimes-under-icty-jurisdiction> (geraadpleegd op 05-12-2018)

Rwanda de massale verkrachting niet enkel als misdaad tegen de menselijkheid vervolgen, maar ook als onderdeel van de genocide. Dit resulteerde in de eerste veroordelingen ooit voor verkrachting als genocide.

Het historische debat over de moorden tijdens de genocide in Rwanda is grootschalig, de genocide door middel van verkrachting bleef hierbij onderbelicht. Politiek filosoof en historicus Mahmood Mamdani benoemde net als vele historici de verkrachtingen helemaal niet.⁸ Andere historici, zoals Gérard Prunier, benoemden het wel, maar besteden weinig aandacht aan de verkrachtingen en scharen het enkel onder marteling.⁹ Recentere historische readers, zoals die van Adam Jones, besteden meer aandacht aan de verkrachtingen en scharen het wel degelijk onder genocide.¹⁰ De huidige historische onderzoeken behandelen de verkrachtingen echter enkel als onderdeel van de genocide en niet als genocide op zich. Ook worden de verkrachtingen niet gecontextualiseerd zoals dat in de vele toereikende werken over de moorden gebeurt. De invloedrijke Franse filosoof Jean-Paul Sartre meende in 1971 reeds dat; ‘every case of mass evil is a product of history and bears the stamps of society which has given birth to it.’¹¹ Het is dus opvallend dat in de geschiedschrijving over de genocide in Rwanda weinig aandacht is voor de specifieke historische context rondom de genocidale verkrachtingen.

Dit onderzoek zal daarbij voortbouwen op genderstudies onderzoekers als Erin K. Baines, die in haar artikel *Body politics and the Rwandan Crisis* de genocidale verkrachting probeerde te contextualiseren.¹² Zij maakt hierbij gebruik van de historische werken die de genocide vanuit de tegenstelling van de etnische groeperingen, Hutu en Tutsi, onderzoeken. Daarbij voegt zij het genderspect, in dit geval de tegenstelling tussen man en vrouw, toe. In deze scriptie wordt getracht een vollediger beeld te geven door gebruik te maken van deze beide tegenstellingen en daarbij gebruik te maken van het concept van intersectionaliteit. Feministisch rechtsgeleerde Kimberle Crenshaw introduceerde deze theorie in haar paper *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex* uit 1989. De theorie vergelijkt discriminatie

---

⁸ Mamdani, *When Victims Become Killers*.

⁹ Hij besteed één enkele zin aan verkrachting: ‘Sexual abuse of women was common and they were often brutally killed after being raped.’ In: Gérard Prunier, *The Rwanda Crisis. History of a Genocide* (4e druk; London 2002), 256.

¹⁰ Adam Jones, *Genocide: A Comprehensive Introduction* (Routledge: London, 2010).

¹¹ Jean-Paul Sartre, ‘On Genocide’, in: Richard Falk et al (ed.), *Crimes of war. A legal political-documentary, and psychological inquiry into the responsibility of leaders, citizens, and soldiers for criminal acts in wars*. (New York, 1971), 534.

¹² Erin K. Baines, ‘Body Politics and the Rwandan Crisis’, in: *Third World Quarterly*, vol. 24, no. 3 (2003).

met een kruispunt, waarbij verkeer van alle kanten kan komen.¹³ Het uitgangspunt van het historische debat, etniciteit, is een grote factor in de genocidale verkrachting in Rwanda. Daarnaast is het uitgangspunt van het gender debat, sekse, een minstens even grote factor. Belangrijker echter is niet enkel deze twee uitgangspunten apart, maar samen. De focus van de genocidale verkrachtingen lag niet op enkel de etniciteit, Tutsi, van de slachtoffers of de sekse, vrouw, maar de samenwerking hiervan, de Tutsi vrouw. De genocidale verkrachting is niet in de eerste plaats gestoeld op de specifieke context en denkbeelden over één van deze factoren, maar de samenwerking hiervan. Om een volledig beeld te krijgen van de genocidale verkrachting is het daarom belangrijk om het in dit licht te onderzoeken.

Deze scriptie tracht de volgende hoofdvraag te beantwoorden; Waarom gebruikten de génocidaires in Rwanda massaal verkrachting als methode van genocide? Om deze vraag te beantwoorden zal ten eerste de verloop van gebeurtenissen onderzocht worden aan de hand van de vraag; Hoe ontwikkelde de burgeroorlog in Rwanda zich tot een genocide? Het conflict in Rwanda heeft een lange ontstaanshistorie die niet enkel in nationale context onderzocht kan worden. Voor een volledig beeld zal tevens rekening gehouden worden met de langsepende onrust in de geschiedenis van Rwanda en zijn buurlanden die van grote invloed is geweest op de uiteindelijke genocide. Tegenwoordig is er immer nog debat over de oorsprong van de machtsverhoudingen en denkbeelden die ten grondslag lagen aan de genocide.

Dat geschiedenis een belangrijke rol speelde tijdens de genocide werd door vele schrijvers geaccepteerd. Politicoloog Scott Straus is één van de weinige critici die claimden dat geweld weinig voorkwam in de geschiedenis van Rwanda en dat de haat tussen Hutu en Tutsi pas ten tijde van de burgeroorlog op kwam.¹⁴ Dit is de voornaamste reden dat deze critici meenden dat de focus bij een onderzoek naar de genocide niet op de lange geschiedenis van het land zou moeten liggen, maar op de rol van individuele daders en de context van de jaren negentig. Tegenstrijdig refereerden voor, tijdens en na de genocide zowel slachtoffers als daders dermate vaak naar de historische context van Rwanda als oorzaak, dat deze als zodanig zal worden onderzocht in deze scriptie. Er zal in deze scriptie daarbij worden onderzocht of de machtsverhoudingen en denkbeelden die van invloed waren op de genocide,

---

¹³ Kimberle Crenshaw, 'Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics', in: *University of Chicago Legal Forum* (1989), 149.

¹⁴ Scott Straus, *The order of genocide. Race, power and war in Rwanda*. (Ithaca, 2006) 225.

reeds bestonden in het pre-koloniale tijdperk en hoe deze beïnvloed zijn door zowel de Duitse als Belgische koloniale periodes.

Genocide is een zeer beladen term met specifieke regels voor zijn constatering. Alhoewel het Internationaal Tribunaal de verkrachtingen als zodanig heeft behandeld, is een verder onderzoek naar de intenties van de génocidaires en de planmatigheid van de daden noodzakelijk voor deze scriptie. Aan de hand van het wetenschappelijk debat over de definities van het internationaal tribunaal en de propaganda zal de volgende vraag hierbij centraal staan; Op welke manier kunnen de verkrachtingen van Tutsi vrouwen als genocide worden gezien? Het is hierbij belangrijk om onderzoek te doen naar de implicaties van deze gekozen methode in de context van de Rwandese cultuur.

In dit onderzoek zal de focus liggen op het daderperspectief en getracht worden de volgende vraag te beantwoorden: Wat vertellen de woorden van de génocidaires ons over hun motieven en intenties bij het plegen van het seksuele geweld? Er wordt getracht een zo objectief mogelijke positie te behouden, zonder het leed van deze ongetwijfelde gruweldaden te niet te doen. Dit onderzoek gaat dan ook uit van het principe zoals Christopher R. Browning deze gebruikt in zijn boek over de Holocaust; ‘Explaining is not excusing; understanding is not forgiveness. Not trying to understand the perpetrators in human terms would make impossible not only this study but any history of Holocaust perpetrators that sought to go beyond one-dimensional caricature.’¹⁵ Alhoewel de génocidaires zich onder alle lagen van de samenleving bevonden, werd in het Internationaal Tribunaal voor Rwanda enkel de elite bestraft. Het grootste deel van de génocidaires werd in de zogenaamde gacaca rechtbanken van Rwanda berecht. Deze rechtszaken zijn niet raadpleegbaar voor deze scriptie, waardoor het niet mogelijk is om “History from below” te beoefenen. Onder deze elite bevinden zich echter wel de opdrachtgevers en aanzetters van de genocide en geven daarom wel een goed beeld van de achterliggende motieven. Het is daarbij niet mogelijk om rekening te houden met het motief van elk individuele dader of daad, die mogelijk in sommige gevallen verschilt.

Dit onderzoek zal gedaan worden aan de hand van zowel primaire als secundaire bronnen. Vanwege de aard van de misdaad en de bronnen is een klassieke bronnenkritiek niet voldoende en zal ook gebruik gemaakt worden van discoursanalyse. De propaganda die

---

¹⁵ Christopher R. Browning, *Ordinary Men: Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (Penguin Books: London, 1992), XVIII.

gebruikt wordt is vertaald vanuit het Kinyarwanda en raadpleegbaar in een Engelse of Franse vertaling. Veel van deze bronnen zijn gebruikt door het Internationaal Tribunaal tijdens de berechting, wat impliceert dat het om accurate vertalingen gaat. De propaganda die gebruikt wordt bestaat uit manifesten, toespraken en radio transcripten. De verandering van deze bronnen door de vertaling en het proces van transcriberen kunnen mogelijk een verstoorde weergave van de uitspraken geven, een probleem waar ook het ICTR bij de berechting van de daden mee geconfronteerd werd.

Onderzoek naar verkrachting is altijd lastig, met name vanwege het grote taboe dat in de meeste samenlevingen op dit soort misdaden rust. Rwanda is een uitstekend voorbeeld van een dergelijke samenleving. Dit taboe gold zeker voor de slachtoffers, waarvan maar een klein aantal hun verhaal durfde te doen. Daarnaast leek het ook zeker een rol te spelen bij de daders. In vele rechtszaken van het Internationaal Tribunaal ontkenden de daders en de getuigen van de verdediging uitdrukkelijk dat verkrachting heeft plaatsgevonden, niet enkel hun verantwoordelijkheid. Het plaatsvinden van de moorden wordt in geen van de gevallen ontken, zelfs zonder getuigen of forensisch bewijs. Het voordeel van de rechtszaken van het Internationaal Tribunaal is dat getuigen hun verhaal anoniem konden doen, wat bij de gacaca rechtszaken niet het geval was.¹⁶ Bij de rapporten zal met name gekeken worden naar de daden, verdediging en verklaringen van de génocidaires en niet naar de juridische implicaties of het slachtofferperspectief.

In het eerste hoofdstuk van deze scriptie zal de historische context van het conflict in Rwanda worden onderzocht. Hierbij zullen niet enkel de directe aanleidingen voor de burgeroorlog en de daaruit voorkomende genocide worden geanalyseerd, maar tevens de relevante (post)koloniale ontwikkelingen in de regio worden behandeld. Daarna zal verkrachting als vorm van genocide worden onderzocht, met de nadruk op de rol van gender en de culturele implicaties die deze misdaad met zich meedroeg. Als laatste zullen de woorden van de génocidaires aan de hand van de rechtbankdossiers van het ICTR worden onderzocht.

---

¹⁶ United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, 'Registry', <http://unictr.irmct.org/en/tribunal/registry> (2014/2019).

1. Een geschiedenis van geweld

Onderweg naar vredesonderhandelingen stortte op 6 april 1994 het vliegtuig van Juvénal Habyarimana, president van Rwanda, neer. Zijn overlijden was de directe katalysator voor het uitzonderlijke geweld van de daaropvolgende drie maanden. De uiteindelijke genocide in Rwanda verliep in een ongekend hoog tempo, waardoor ondanks zijn korte tijdsbestek een hoog aantal slachtoffers viel te betreuren.¹⁷ Alhoewel het hevige geweld net zo abrupt leek te stoppen als het begon, valt dankzij de lange voorgeschiedenis van het geweld in Rwanda de genocide niet te bestempelen als plotseling. De koloniale overheersing en dekolonisatieperiode speelden een cruciale rol in de spanningen tussen het Rwandese volk, de totstandkoming van het conflict en zijn uiteindelijke escalatie tot een genocide. Om de genocide in de juiste context te kunnen plaatsen zal in dit hoofdstuk de geschiedenis van Rwanda en het conflict in de bredere context van de Afrikaanse geschiedenis worden onderzocht. De bipolaire constructie van Hutu tegenover Tutsi staat daarbij centraal. In Rwanda bestaat er tevens een derde etnische groep, ca. 1% van de bevolking, de Twa. Vanwege hun kleine omvang en minimale betrokkenheid bij de genocide zullen zij in het onderzoek achterwege worden gelaten.

Dit hoofdstuk zal de volgende vraag beantwoorden: Hoe ontwikkelde de burgeroorlog in Rwanda zich tot een genocide? Allereerst zullen de veranderingen tijdens de kolonisatie van Rwanda en de koloniale periode die hierop volgt worden onderzocht. Dit zal gevolgd worden door een onderzoek naar het geweld tijdens de periode van dekolonisatie die hierop volgde. Daarna zal gekeken worden naar de bredere Afrikaanse context die van grote invloed was op de genocide, namelijk de genocides in Burundi en de vluchtelingencrisis in Oeganda.

1.1. Koloniaal geweld

‘Before you can try and eliminate an enemy you must first define that enemy.’¹⁸ Mahmood Mamdani verwoordde in deze oneliner de ontwikkelingen in de periode voorafgaande aan elke genocide. De karakterisering van Tutsi als vijand vond zijn oorsprong expliciet in de koloniale periode. Voor de komst van de Duitse, en later de Belgische, overheersers bestonden Hutu en Tutsi niet als separate culturele of etnische groeperingen. Zij spraken dezelfde taal, deelden dezelfde religie en leefden gezamenlijk op hetzelfde land.¹⁹ Een

---

¹⁷ Mamdani, *When victims become killers*, 198-203.

¹⁸ *Ibidem*, 9.

¹⁹ *Ibidem*, 50.

voorloper van deze groeperingen bestond in de vorm van een wisselwerking tussen een bij de geboorte toebedeelde sociale kaste en een door economisch succes of falen verkregen status.²⁰ Met andere woorden waren deze categorieën in voor de komst van de Europese koloniale overheersers zeker niet statisch. Hoe en wanneer veranderde dit?

De Europeanen observeerden bij aankomst in Rwanda fysieke verschillen tussen de inwoners van Rwanda die zij interpreteerden als een verschil in etnische afkomst. De Tutsi mannen bleken bijvoorbeeld gemiddeld twaalf centimeter langer dan de gemiddelde Hutu.²¹ Tegenwoordig zal een dergelijk lengteverschil eerder worden verklaard aan de hand van de economische verschillen tussen de bevolkingsgroepen. De Britse ontdekkingsreiziger John Hanning Speke beschreef na een bezoek van de Tutsi koning als eerste Europeaan de herkomst van het volk. Hij vermoedde dat: “It appears to be impossible to believe, judging from the physical appearance... that they can be any other race than the semi-Shem-Hamitic of Ethiopia.”²² Speke concludeerde dit niet aan de hand van bewijs of verklaringen van Tutsi, maar aan de hand van zijn eigen observaties. Latere antropologen als de Poolse Jan Czekanowski namen zijn theorie over en koppelden dit aan de heersende rassenleer van superieure en inferieure volkeren. Zijn autoriteitspositie leverde in het bijzonder ‘wetenschappelijk’ bewijs die de vermoedens van Speke kracht bijzetten.²³

De Christelijke missionarissen en met name de Katholieke kerk vervulden in deze tijd daarnaast een grote rol. Ter bevordering van hun ultieme doel, de kerstening van Rwanda, zochten de missionarissen aansluiting bij de economisch welvarende Tutsi. De missionarissen interpreteerden de groepen niet als etnisch verschillend, maar dachten ook een raciale splitsing te zien. De verschillende bevolkingsgroepen zouden ontstaan zijn door verschillende militaire veroveringen en migratiegolven van Tutsi naar Rwanda.²⁴ De kerk zag hen als een uitheems superieur volk zijn die civilisatie bracht naar de inheemse Hutu. Zij waren onder hun donkere huidskleur geciviliseerde Europeanen.²⁵ Deze eeuwenoude theorie, de zogenaamde Hamitische hypothese, had veel invloed op zowel het koloniale regime als de latere conflicten. Het originele Bijbelverhaal, waar de hypothese op gebaseerd was, beschreef het

---

²⁰ Jack David Eller, *From culture to ethnicity to conflict. An anthropological perspective on international ethnic conflict*. (4de Druk; Ann Arbor, 2002) 202.

²¹ Dominique Franche, “There’s only one ethnic group in Rwanda: Rwandan.”, *Le Monde Diplomatique/Guardian Weekly* (24 nov. 1996) 14.

²² John Hanning Speke, *Journal of the discovery of the source of the Nile* (Herdruk; New York, 1864) 241.

²³ Jan Czekanowski, *Forschungen im Nil-Kongo-Zwischengebiet* (Leipzig, 1924) 49.

²⁴ Timothy Longman en Théoneste Rutagengwa, ‘Religion, memory, and violence in Rwanda’, in: Oren Baruch Stier en J. Shawn Landres (eds.) *Religion, violence, memory and place* (Bloomington, 2006) 134.

²⁵ Mamdani, *When victims become killers*, 80.

verhaal van Noah die zijn oudste zoon Ham vervloekt. Alhoewel de bijbel de aard van deze vloek niet verklaarde, werd dit in latere traditie een donkere huidskleur. In de negentiende eeuw, met het oog op het slavernij vraagstuk, werden niet langer alle volkeren met een donkere huidskleur als nakomelingen van Ham bestempeld. Europeanen stamden immers volgens hetzelfde Bijbelverhaal af van Japhet, een andere zoon van Noah, en zouden dus familie van de nakomelingen van Ham zijn. Om de familiale band tussen de Europeanen en de tot slaaf gemaakte Afrikanen te breken en hen zo te ontmenselijken, werd een onderscheid gemaakt tussen ‘negroïde’ en ‘hamitische’ volkeren. Enkele Afrikaanse bevolkingsgroepen die volgens de Europeanen afkomstig waren uit oude beschavingen, met name Egypte, Abessinië en Fenicië, werden hierbij een aan Europa gelieerd hamitisch volk.²⁶ In Rwanda was dit het lot van de Tutsi minderheid.

De koloniale overheid nam deze visie over en veranderde het van een oorsprongstheorie naar een institutioneel feit. Deze verschillende sociale groeperingen veranderden hierdoor van economisch, naar biologisch van aard. De culturele identiteit die alle Rwandezes deelden werd hierbij opgesplitst in statische politieke identiteiten, Hutu en Tutsi.²⁷ Rwanda stond vanaf de late negentiende eeuw onder het indirecte bewind van Duitsland die via het bestaande koninkrijk zijn invloed uitoefende op de kolonie van Ruanda-Urundi.²⁸ Zij waren vooral geïnteresseerd in het bezit van de kolonie, maar waren tot 1907 nauwelijks fysiek aanwezig om het volk te regeren.²⁹ De koning van Rwanda zag daarbij zijn eigen voordeel in een bondgenootschap met de Duitsers, ter bevordering van de centralisatie van zijn macht en het waarborgen van de overmacht van Tutsi op de Hutu meerderheid.³⁰ Met de dreigingen rondom de Eerste Wereldoorlog, met name de angst voor een Belgische inval en het bijbehorende machtsverlies, intensiverde deze wederzijdse steun.³¹

Het Duitse verlies droeg het gezag over de kolonie in eerste instantie over aan de Volkenbond. Zij gaven in 1923 een officieel mandaat aan België die niet enkel het koloniale gezag, maar ook de bewindsvorm van de Duitsers overnam.³² Zij intensiverden het gebruik van de reeds bekende Hamitische hypothese om een Rwandese heersende klasse te realiseren die loyaal zou zijn aan de koloniale macht. Alhoewel de Hamitische hypothese destijds een

---

²⁶ Mamdani, *When victims become killers*, 82.

²⁷ Ibidem, 53.

²⁸ Ibidem, 35.

²⁹ Allison De Forges, *Defeat is the only bad news. Rwanda under musinga, 1896–1931*. (Madison, 2011) 24.

³⁰ Ibidem, 87.

³¹ Ibidem, 130.

³² Jack David Eller, *From culture to ethnicity to conflict*, 212.

veel gebruikte theorie onder de imperialisten was, verschilde het gebruik in Rwanda. Waar doorgaans de theorie werd gebruikt om verschillende etnische identiteiten onder de inheemse bevolking te creëren, werden in Rwanda bipolaire raciale identiteiten gecreëerd.³³ Hutu werden hierbij wettelijk vastgelegd als een inferieur inheems ‘bantu’ volk dat van nature leiderschap nodig had. In de eerste plaats van de koloniale macht, daarna van de superieure uitheemse ‘hamitische’ Tutsi. Deze visie stond aan de basis van de definitieve veranderingen van de politieke, sociale en culturele relaties tussen Hutu en Tutsi.³⁴

De Belgische overheerser voerde vanaf 1927 enkele institutionele veranderingen door zoals de implementatie van een paspoort met raciale vermelding, waarmee de flexibiliteit van de van oudsher socio-economische groeperingen verdween. Dit gaf tevens de mogelijkheid voor de doorvoering van discriminerende wetgeving de vooringenomen superioriteit van de Tutsi minderheid moest verwezenlijken. Hutu werden bijvoorbeeld vanaf nu toegang geweigerd tot hogere educatie. In het basisonderwijs werden de bevolkingsgroepen gescheiden en verkregen zij verschillend onderwijs. Zo kregen Tutsi onderwijs in het Frans, de taal van de Belgische koloniale overheerser, terwijl Hutu les kregen in het Kiswahili.³⁵ Dit bereidde de Tutsi kinderen voor op een elitebaan, terwijl het de Hutu kinderen juist de benodigde taalkennis en dus kans hierop ontnam.

Daarnaast werd de macht van de lokale stamhoofden gecentraliseerd en onder druk van de kerk werden alle Hutu leiders ingeruild voor Tutsi. Waar de rol van stamhoofd voorheen werd vervuld door een drie-eenheid die elkaar in balans hield, was de macht voortaan volledig in handen van één Tutsi leider.³⁶ De reeds gekerstende Tutsi elitegroep werd door de kerk gezien als ideale bondgenoot om het Christelijke geloof onder de Hutu meerderheid te verspreiden. Zij kregen en behielden wegens gebrek aan Europese missionarissen veel macht in de kerk.³⁷

De machtsverschillen werden tevens actief door de koloniale overheid doorgevoerd. In het bijzonder waarborgden zij de koninklijke macht en gaven steun aan de centralisatie hiervan.³⁸ Hij kreeg daarbij de macht om zowel namens het rijk als voor eigen gewin

---

³³ Mamdani, *When victims become killers*, 34.

³⁴ Ibidem, 88.

³⁵ Ibidem, 90.

³⁶ Gérard Prunier, *The Rwanda crisis*, 26.

³⁷ Mamdani, *When victims become killers*, 93.

³⁸ Prunier, *The Rwanda crisis*, 25.

belasting te heffen.³⁹ De koning delegeerde het innen hiervan onder zijn Tutsi onderdanen. De verhoudingen tussen Tutsi en Hutu veranderden in een waar feodaal systeem, waarbij het landbezit volledig in Tutsi handen kwam. De Tutsi landheren kregen daarbij het recht om naast de koninklijke belasting eigen willekeurige diensten of goederen van hun onderdanen te eisen.⁴⁰

Concluderend waren Hutu en Tutsi voor de komst van de imperialisten slechts socio-economische groeperingen, die bovendien niet statisch van aard waren. In de negentiende eeuw, met de komst van ontdekkingsreizigers en antropologen, werden deze verschillen voor het eerst als etnisch geïnterpreteerd. Onder invloed van de Christelijke missionarissen implementeerde de koloniale overheid de zogenaamde Hamitische hypothese, die de superioriteit van Tutsi zou bewijzen. Door discriminerende wetgeving, met name op het gebied van scholing en belastingen, werd deze superioriteit ook werkelijk gerealiseerd. De kinderen van de koloniale periode, de bipolaire constructies Hutu en Tutsi, namen hierbij zijn definitieve vormen aan.

1.2. Dekolonisatie

De net opgerichte Verenigde Naties begon na de Tweede Wereldoorlog met grootschalige dekolonisatie missies, waarbij ook een beroep werd gedaan op het koloniale regime van België om Ruanda-Urundi voor te bereiden op het vormen van een eigen onafhankelijke staat. Dit begon aanvankelijk met lokale en nationale verkiezingen die enkel een symbolische functie vervulden. Er was geen sprake van vrije keuze, aangezien de overheid enkel ‘geschikte kandidaten’ verkiesbaar stelde. Dit betekende in de praktijk dat maar een klein aantal Belgisch gezinde Hutu in de lagere functies belandden. De meeste en hoogste functies waren vooralsnog enkel voor Tutsi weggelegd.⁴¹ Er kwam langzamerhand echter een kanteling van de absolute macht van deze Tutsi minderheid. Grote veranderingen in de kerk in samenwerking met de formatie en politisering van een nieuwe Hutu counterelite vormden in 1959 een ware revolutie, die leidde tot een onafhankelijk Rwanda op 1 juli 1962, en van kritiek belang was voor de latere genocide in 1994.⁴² Hoe en waarom verslechterde in deze periode de verstandhouding tussen Hutu en Tutsi?

---

³⁹ Mamdani, *When victims become killers*, 97.

⁴⁰ Prunier, *The Rwanda crisis*, 28.

⁴¹ Mamdani, *When victims become killers*, 115.

⁴² Prunier, *The Rwanda crisis*, 53.

De kerk, voorheen een groot voorstander van de heerschappij van zijn Tutsi bondgenoten, veranderde na de Tweede Wereldoorlog langzamerhand van standpunt. Allereerst was zij niet tevreden met de overheersing van Tutsi over het kerkelijk bestuur. Zij wensten meer macht voor de witte Belgen en dachten dit te kunnen bereiken door het stimuleren van de formatie van een Hutu counterelite.⁴³ Dit zou zowel een directe aanval zijn op de superioriteit van Tutsi, die op hun plaats werden gezet, als een indirecte steun van Hutu kant opleveren, die niet alleen dankbaar maar ook onervaren zouden zijn. De Belgische kerkhoofden hoopten hierbij meer macht naar zichzelf toe te kunnen trekken.

Ten tweede waren zij geïnspireerd door een verandering van de positie van de koloniale overheid, die de overheersing van Tutsi verbond aan die van de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog. De onderdrukking van 85% van de bevolking door een minderheidsgroepering die willekeurig wreed regeerde met het innen van hoge belastingen die resulteerden in hongersnoden en slavernijpraktijken konden niet langer worden gelegitimeerd met een theorie van 'raciale' inferioriteit. De nieuwe democratische principes van de Belgen creëerden een welwillendheid om de positie van Hutu te verbeteren.⁴⁴

Ten derde was er een verandering binnen de koloniale geestelijkheid. Waar zij voor de Tweede Wereldoorlog met name bestonden uit geestelijken afkomstig uit de elite van Wallonië, bestonden zij nu uit vooral Vlamingen uit lagere sociale kringen. Zij hadden veel meer sympathie voor de onderdrukte Hutu dan voor de aristocratische Tutsi.⁴⁵ Zij hadden daarbij een grote afkeer voor de eerdere discriminerende praktijken van de kerk die rekruteerden hierdoor vanaf de jaren vijftig van de twintigste eeuw in plaats van Tutsi, met name Hutu.⁴⁶

In dezelfde periode ontstond er een Hutu counterelite, die voortkwam uit een herwaardering van de oude pre-koloniale elite in samenwerking met de vergaring van macht voor een nieuwe koloniale elite. De onderdrukking van Hutu was in de zuidelijke en centrale provincies reeds gaande voor de komst van de Duitsers. In de noordelijke provincies kwam dit pas in de vroege twintigste eeuw bij de centralisatie van de koninklijke macht.⁴⁷ De discriminerende wetten tegen de bestaande Hutu elite werd hier meer dan in andere delen van het land aangevochten en met een hardere hand doorgevoerd. De claims van de Hutu elite

---

⁴³ Prunier, *The Rwanda crisis*, 43.

⁴⁴ Eller, *From culture to ethnicity to conflict*, 218.

⁴⁵ Prunier, *The Rwanda crisis*, 44.

⁴⁶ Longman & Rutagengwa, 'Religion, memory and violence in Rwanda', 134.

⁴⁷ Mamdani, *When victims become killers*, 107.

waren hierbij nooit geheel verdwenen.⁴⁸ Dit bleek in de jaren vijftig toen zij onder invloed van de veranderende positie van de overheid en de kerk hun pre-koloniale macht terug eisten. Zij werden verder gestimuleerd door de stroom van migranten die terugkeerden naar de noordelijke provincies vanuit buurlanden Congo en Oeganda. Deze groep Hutu waren in de jaren twintig tot veertig de grens over gevlucht om te ontkomen aan de onmogelijke belastingen, het bijbehorende geweld en de hongersnoden. De terugkerende groep zorgde voor nieuwe inzichten in de situaties in de buurlanden, waar zij een gelijkwaardige behandeling hadden genoten. In samenwerking met de economische middelen die zij in het buitenland hadden vergaard, stimuleerden zij de herleving van de oude Hutu elite in het noorden.⁴⁹

Een landelijke Hutu counterelite begon in dezelfde periode vorm te nemen na grootschalige hervormingen in het educatieve systeem. Discriminerende koloniale praktijken zorgden tot ca. 1954 voor een vrijwel complete uitsluiting van Hutu in het voortgezet onderwijs. Dit was voor menig Hutu een drijfveer om tijdelijk naar het buitenland te vertrekken. Bij terugkomst bleken er, dankzij verdere discriminatie, nauwelijks banen op niveau toegankelijk voor hen. De hervormingen binnen het kerkelijke bestuur betekenden de opening van prestigieuze banen, waar de meeste van deze geleerde Hutu aan het werk gingen.⁵⁰

Ondanks deze nieuwe mogelijkheden bleef de Hamitische hypothese en de superioriteit van Tutsi geïmplementeerd in de wet. De Tutsi leiders, die zich sterk identificeerden met deze koloniale uitvinding, hielden lang hervormingen tegen. In reactie op de aankondiging van de democratisering van het koloniale bestuur richtten zij de conservatieve Tutsi partij Union Nationale Rwandaise op, die de suprematie van Tutsi zou moeten waarborgen. Tegelijkertijd politiseerde ook de Hutu counterelite onder leiding van Grégoire Kayibanda, die met zijn Mouvement Social Muhutu juist het tegenovergestelde doel nastreefde.⁵¹ Deze eerste hervormingen in combinatie met het protest ertegen, overtuigde de nieuwe Hutu counterelite van de noodzaak van een andere aanpak. Er ontstond een roep op radicale verandering, een revolutie.⁵²

---

⁴⁸ René Lemarchand, *Rwanda and Burundi* (Londen 1970) 99, 102-103

⁴⁹ Mamdani, *When victims become killers*, 109.

⁵⁰ Ibidem, 112.

⁵¹ Prunier, *The Rwanda crisis*, 47.

⁵² Mamdani, *When victims become killers*, 115.

Deze radicalisatie bleek uit het pamflet dat deze partij in 1957 naar voren bracht. Het Bahutu Manifesto leverde in eerste instantie kritiek op de Belgische koloniale overheid niet leek in te grijpen in het groeiende conflict tussen de bevolkingsgroepen. Zij verweten België van het opzettelijke in stand houden van een discriminerend feodaal systeem, wat onevenredig was met hun belofte aan de Verenigde Naties. De Belgen hadden immers bij het verkrijgen van hun mandaat beloofd om Rwanda te moderniseren, maar hadden enkel in hun eigen belang de bestaande sociale instellingen vernietigd zonder een houdbaar modern alternatief in te stellen.⁵³ Zij riepen op om verantwoordelijkheid te nemen voor eigen onderdrukking en bevrijding en beschreven de kern van het koloniale probleem in tweevoud. Aan de ene kant kon de “Hamitische” minderheid niet de meerderheid van de bevolking onderdrukken zonder medewerking van Hutu. Aan de andere kant kunnen de “Europeanen” hun wetten enkel doorvoeren via Tutsi.⁵⁴ De grootste koloniale onderdrukker was volgens het Manifesto niet België, maar Tutsi. Zij riepen daarom op om de politieke, sociale, culturele en economische monopolie van de ‘Hamieten’ te breken.⁵⁵ Hierbij was dit antikoloniale geschrift geen herleving van pre-koloniale tijden, maar juist geschreven vanuit het perspectief van hun Europese overheersers. De koloniale constructies van inheemse ‘Rwandese’ Hutu en uitheemse ‘Hamitische’ Tutsi, zijn volledig eigen gemaakt.

De revolutie, beginnende in 1959, richtte zich dan ook in de eerste plaats op het breek van de Tutsi overheersing. Zij kregen vanwege communistische steun voor de Tutsi partij hierbij steun van België.⁵⁶ De verkiezingen van 1960 gaven de partij van Kayibanda maar liefst 70,4% van de stemmen waarmee hij de macht kreeg om zijn anti-Tutsi ideeën te implementeren.⁵⁷ Er ontstonden gerichte aanvallen op lokale Tutsi elites, die reeds als genocidaal konden worden geïnterpreteerd. Daarnaast werden Tutsi ambtenaren en stamhoofden werden vervangen door Hutu tegenhangers. De oude Tutsi elite vluchtte hierop naar het buitenland, waar zij een gewapende terugkeer voorbereidden.⁵⁸

Hierop volgde een onrustige periode met plaatselijke aanvallen van de gevluchte voormalige elite vanuit Oeganda en wraakacties tegen de achtergebleven Tutsi. De Verenigde

---

⁵³Godefroid Sentama, Louis Mbaraga, Maximilien Niyonzima, Grégoire Kayibanda, Calliopé Mulindahabi, Claver Ndahayo & Joseph Sibomana, ‘Le Manifeste Des Bahutu. Note sur l’aspect social du problème racial indigène au Ruanda’, (24-03-1957) 1.

⁵⁴Ibidem, 2.e.

⁵⁵Ibidem, 3.

⁵⁶Prunier, *The Rwanda crisis*, 49.

⁵⁷Mamdani, *When victims become killers*, 126-127.

⁵⁸Ibidem, 104.

Naties voerde de druk op, waarna België op 1 juli 1962 besloot de Republiek Rwanda uit te roepen.⁵⁹ De Tutsi milities, indertijd bekend als Inyenzi ofwel kakkerlakken, organiseerden in reactie een grootschalige inval. Kayibanda, als nieuwe leider van het land, bestempelde niet enkel de milities, maar alle Tutsi als vijand. Dit resulteerde in genocidale praktijken met naar schatting tien tot twintigduizend doden en een meerderheid van de Tutsi bevolking op de vlucht.⁶⁰ Later tijdens de genocide van 1994 werd veelvuldig gerefereerd aan dit geweld en werden de praktijken van Kayibanda gezien als inspiratiebron. Er zijn daarentegen tegenwoordig weinig bronnen bekend of beschikbaar die een vergelijkende analyse mogelijk zouden maken.

Concluderend kwam de onrustige dekolonisatie in 1964 tot zijn eind. De veranderingen in koloniaal en kerkelijk beleid gaven de mogelijkheid voor de herwaardering van oude elites en de vorming van een nieuwe Hutu counterelite. Ontevreden met de voortgang van hervormingen politiseerden en radicaliseerden deze nieuwe elite. Dit eindigde tijdens de revolutie van 1959 in een aanzienlijk bloedvergieten met een genocidaal karakter. Er ontstond een nieuwe status quo waarbij de macht volledig in Hutu handen kwam te liggen.⁶¹ De koloniale Tutsi oorsprongstheorie bleef hierbij intact, maar is niet langer bewijs voor de superioriteit, maar de inferioriteit van deze groep.⁶²

1.3. Genocide in buurland Burundi

Alhoewel zij na de onafhankelijkheid niet langer één land vormden met Burundi, volgden zij ook na 1962 een vergelijkbaar pad. Een grote overeenkomst bleken de etnische spanningen die ook in Burundi resulteerde in genocide. De verbondenheid tussen beide landen maakt het geweld in Burundi van grote invloed op de uiteindelijke genocide van in Rwanda. Het uitbreken van de Hutu revolutie in 1959 bracht vele Tutsi vluchtelingen naar het buurland, die de Burundese Tutsi elite angstig maakte voor een gelijke revolutie.⁶³

In de eerste plaats probeerde de elite daarom het koninkrijk in stand te houden, die hier pas eind 1966 eindigde.⁶⁴ Tijdens de overgang naar een republiek weet de Tutsi elite in Burundi wel hun machtspositie te behouden. Om de Hutu meerderheid in bedwang te houden

---

⁵⁹ Prunier, *The Rwanda crisis*, 54.

⁶⁰ Mamdani, *When victims become killers*, 130.

⁶¹ Prunier, *The Rwanda crisis*, 57.

⁶² Mamdani, *When victims become killers*, 134.

⁶³ René Lemarchand, *Burundi. Ethnic conflict and genocide*. (1st paperback; New York, 1996) 60.

⁶⁴ *Ibidem*, 72.

volgden verdere discriminerende praktijken als het verbod voor Hutu om het leger in te gaan. Daarnaast werden de achtergebleven Belgen, die net zoals in Rwanda de Hutu meerderheid steunden, naar huis gestuurd.⁶⁵ Ondanks deze voorzorgsmaatregelen ontstond er in 1972 een grote opstand, waarbij Hutu Tutsi aanvielen.⁶⁶ De overheid, met de Hutu revolutie van Rwanda in het achterhoofd, beviel het leger hierop om alle Hutu deelnemers te elimineren.⁶⁷ Dit escaleerde snel in de liquidatie van vrijwel de gehele Hutu elite, met in totaal ca. 100.000-200.000 slachtoffers.⁶⁸

Kayibanda zag in de genocide van buurland Burundi een belangrijk politiek middel om zijn inmiddels gedoemde regering van de ondergang te redden. Hierbij trachtte hij zijn bevolking jegens hun Tutsi landgenoten op te zetten. Het resulterende geweld had vanwege zijn kleinschaligheid niet het gewenste effect en met de coup van Juvenal Habyarimana op 5 juli 1973 komt er een einde aan zijn bewind. De nieuwe president zag vrede tussen de bevolkingsgroepen juist als een prioriteit. Hij behandelde de Tutsi minderheid niet langer als een buitenlandse raciale groep, maar een inheemse etniciteit. Tutsi werden wederom toegelaten in de politieke sfeer en kregen een gelijkwaardige behandeling op het gebied van scholing en banen. Er bleef wel een wettelijke quota van 10-15% Tutsi en 85% Hutu om de balans te behouden.⁶⁹

In Burundi was de machtspositie van de Tutsi elite, zeker na de exodus van ca. 150.000 Hutu, inmiddels voor lange tijd verzekerd.⁷⁰ Om de vrede te bewaren werden alle verwijzingen naar etnische identiteiten verboden, maar dit betekende niet het einde van de discriminatie van Hutu.⁷¹ Een hernieuwd conflict begon na de coup van Pierre Buyoya in 1987, die grootschalige hervormingen beloofde. Deze belofte van liberalisatie en het eindigen van Hutu discriminatie veroorzaakte veel tegenstand en onrust onder de conservatieve Tutsi elite.⁷² De heersende discriminatie en barre economische omstandigheden in de loop van de koffie crisis zorgde onder de Hutu meerderheid voor een grote afkeer tegen de Tutsi overheersing.⁷³ Uit wantrouwen voor de beloftes van Buyoya en de angst voor repressies, voelden zij zich genoodzaakt om actie te ondernemen. Vanuit de grensgebieden met Rwanda

---

⁶⁵ Lemarchand, *Burundi*, 87.

⁶⁶ Ibidem, 89.

⁶⁷ Ibidem, 96

⁶⁸ Ibidem, 99-100.

⁶⁹ Mamdani, *When victims become killers*, 137-138.

⁷⁰ Lemarchand, *Burundi*, 103-104.

⁷¹ Ibidem, 108.

⁷² Ibidem, 119.

⁷³ Ibidem, 122-123.

mondde dit uit in gerichte aanvallen van Hutu op Tutsi. Zij noemden dit dan ook niet moorden, maar *gukora*, wat werken betekende.⁷⁴ Deze verwoording zien we later ook terug in de genocide van Rwanda.

Het leger ging hierop over op een directe herhaling van 1972. Om de onrust te stoppen gingen zij wederom niet over op de aanval van de opstandelingen, maar op alle Hutu. Er vallen hierbij ca. 15.000 slachtoffers. Het resulteerde daarnaast in een massale vluchtelingenstroom van ca. 50.000 Hutu naar buurland Rwanda. Alhoewel het merendeel na het eindigen van het onrust terug naar Burundi trekken, verspreidden zij met hun verhalen over moordlustige Tutsi angst onder de Rwandese Hutu.⁷⁵

Concluderend maakte de situatie in Burundi de angsten die de Rwandese Hutu tijdens de revolutie van 1959 hadden een realistisch toekomstbeeld. Alhoewel dit in de vroege jaren zeventig al voor kleinschalig geweld zorgde, brachten de omstandigheden in de jaren negentig dit doemscenario wederom naar de voorgrond.

1.4. Van vluchtelingen crisis tot genocide

Rwanda had dankzij een lange geschiedenis van geweld tevens een lange geschiedenis van vluchtelingen die naar buurlanden trokken. Vanaf de revolutie van 1959 waren dit met name Tutsi. Het begon met de Tutsi elite, die tijdens de onrust van de vroege jaren zestig werden gevolgd door Tutsi van lagere sociale klassen. Daarbij kwam in 1973 een nieuwe vluchtelingenstroom veroorzaakt door de politieke onrust na de genocide in Burundi op gang. In zijn geheel was in de loop van de twintigste eeuw zo'n 40-70% van de totale Tutsi bevolking uit Rwanda gevlucht. Dit betrof ca. 500.000 tot 600.000 vluchtelingen die in de jaren negentig nog steeds in het buitenland verbleef. Slechts een klein deel hiervan vluchtte naar het reeds besproken Burundi, bijna de helft van de vluchtelingen eindigde namelijk in buurland Oeganda.⁷⁶ De ontwikkelingen in dit land vormden een directe katalysator voor de uiteindelijke genocide in Rwanda.

Alhoewel Tutsi in Oeganda een goede scholing ontvingen en over het algemeen economisch succesvol waren, werd hen nooit burgerschap verleend. Onder het mom van 'once a refugee, always a refugee' konden volgende generaties het sociale stigma en de

---

⁷⁴ Lemarchand, *Burundi*, 124-125.

⁷⁵ Ibidem, 126.

⁷⁶ Mamdani, *When victims become killers*, 160-161.

juridische status van vluchteling niet ontkomen. De eerste generatie had daarentegen zelfs in de jaren negentig het vluchtelingkamp nog niet verlaten.⁷⁷ Zij konden daarbij ook niet terug naar Rwanda. President Habyarimana weigerde de vluchtelingen terug het land in te laten met het excuus dat zijn land reeds te vol was.⁷⁸ De voormalige Tutsi elite werd hiermee feitelijk in beide landen tot ongewenste vreemdeling verklaard.

Ontevreden met hun positie, begon zij zich in Oeganda te wapenen. In eerste instantie vochten deze elite troepen om hun status binnen het land te verbeteren en verleenden zij militaire ondersteuning tijdens de guerilla oorlogen tegen het regime in de jaren zeventig en tachtig.⁷⁹ Bij de machtsovername van Yoweri Museveni in 1987, die veelvuldig steun had ontvangen van de Tutsi milities, leek het tij voor hen te keren.⁸⁰ Deze hoop verdween echter snel toen hij met het voorstel kwam om de vluchtelingenkampen te sluiten, het land aan de inheemse Oegandezen over te dragen en de Tutsi minderheid terug naar Rwanda te sturen.⁸¹ De angst voor het gewapende politieke front en de dreiging die zij voor zijn macht vormden, leek het te winnen van zijn loyaliteit. Hij ondersteunde daarnaast een golf van aanvallen tegen Tutsi.⁸² Er was voor hen niet langer plaats in Oeganda, waardoor zij noodgedwongen hun hoop vestigden op hun land van herkomst.

Onder druk van de Verenigde Naties veranderde Habyarimana in 1990 zijn standpunt. Hij riep Museveni op om burgerschap toe te kennen aan Tutsi die in Oeganda wilden blijven en beloofde de rest het recht op terugkeer.⁸³ De militaire Tutsi partij RPF, wantrouwend over de beloftes, viel hierop in oktober Rwanda binnen. Waar zij volgens eigen ideologie naar Rwanda kwamen om het land te bevrijden van het huidige regime, werden zij door het gros van de Rwandezen als bezetters gezien.⁸⁴ De invasie werd door de overheid gebruikt als voorbeeld van Tutsi extremisme. Zij claimden dat de RPF uit was op een restauratie van de koloniale status quo, waarbij de Hutu meerderheid opnieuw tot slaven zouden worden gemaakt.⁸⁵

---

⁷⁷ Mamdani, *When victims become killers*, 165-166.

⁷⁸ Longman & Rutagengwa, 'Religion, memory and violence in Rwanda', 135.

⁷⁹ Mamdani, *When victims become killers*, 170-176.

⁸⁰ Prunier, *The Rwanda crisis*, 73.

⁸¹ Mamdani, *When victims become killers*, 181.

⁸² *Ibidem*, 156.

⁸³ Mamdani, *When victims become killers*, 159.

⁸⁴ *Ibidem*, 184.

⁸⁵ *Ibidem*, 189.

De overheid ondersteunde hierop grootschalige haat-propaganda die verwezen naar het oude koloniale beeld van de relatie tussen Hutu en Tutsi. Tutsi werden opnieuw veranderd van een inheemse etnische groep naar een bloedlustige buitenlandse overheersers.⁸⁶ De inval van de RPF werd gelijkgesteld aan de aanvallen na de revolutie van 1959 door hen aan te duiden met de term Inyenzi. Daarnaast werd er veelvuldig verwezen naar de genocides in Burundi, waardoor de mogelijkheid van een genocide op de Hutu bevolking een imminente dreiging leek. Deze angst resulteerde tussen 1990 en 1993 in lokale moordpartijen van in totaal zo'n 3000 Tutsi.⁸⁷

Met behulp van de Verenigde Naties begonnen de RPF en de overheid van Rwanda in 1993 tot onderhandelen over een vredesovereenkomst. De Hutu elite in Rwanda meende dat de RPF onverdiend leek te winnen, wat zij een bedreiging voor de uitkomst van de revolutie van 1959 beschouwde.⁸⁸ Wegens gebrek aan steun van deze belangrijke factie weigerde President Habyarimana het latere verdrag, het Arusha akkoord, tot uitvoering te brengen. Zijn weigering werd aangesterkt door de moord op Melchior Ndadaye, de eerste Hutu president van buurland Burundi, en de vluchtelingenstroom die hierop volgde.⁸⁹ De moord, uitgevoerd door Tutsi extremisten, werd door Hutu elite in Rwanda ingezet om extra haat te zaaien. Het geweld van het Burundese leger tegenover de Hutu wraakacties in dat lang maken de reeds aanwezige angst, voor de RPF en in het verlengde alle Tutsi, realistischer.⁹⁰

Een vergadering van Afrikaanse staatshoofden op 6 april 1994 in Dar-es-Salaam, Tanzania, kwam daarbij te laat om de kritieke situatie tot bedaren te brengen. Alhoewel het oorspronkelijke hoofdonderwerp de situatie in Burundi diende te zijn, lag de focus van het debat op de weigering van de Rwandese regering om de afspraken van het Arusha akkoord tot uitvoering te brengen. De vergadering leek tot een goed einde te komen met een geruststellende belofte van president Habyarimana.⁹¹ Deze belofte kreeg echter nooit de mogelijkheid om ingewilligd te worden. Een paar uur na de vergadering werd de Falcon 50 Jet van de president namelijk uit de lucht geschoten bij landing in Kigali. Zowel Habyarimana als de Burundese president Ntaryamira, die een lift kreeg, overleefden dit niet. Het is tot op de

---

⁸⁶ Mamdani, *When victims become killers*, 190.

⁸⁷ Ibidem, 192.

⁸⁸ Ibidem, 210.

⁸⁹ Ibidem, 215.

⁹⁰ Prunier, *The Rwanda crisis*, 199.

⁹¹ Prunier, *The Rwanda crisis*, 211.

dag van vandaag niet duidelijk wie het vliegtuig uit de lucht schoot. De regering en Hutu elite gaven echter de schuld aan de RPF en riepen direct op om Tutsi aan te vallen.

Concluderend vonden zij door de reeds aanwezige angst, veroorzaakt door de koloniale periode, de eerdere Inyenzi aanvallen en versterkt door de genocides in Burundi, grote bereidheid onder de bevolking om over te gaan tot geweld. De goede organisatie en makkelijke identificatie van Tutsi zorgden voor een snelle escalatie van een bijna afgeronde burgeroorlog tot een complete genocide.⁹² Met uiteindelijk circa achthonderdduizend dodelijke slachtoffers en honderdduizenden verkrachtingen binnen drie maanden tot gevolg.

2. De aard van de daad

“1. Every Hutu must know that the Tutsi woman, wherever she may be, is working for the Tutsi ethnic cause..”⁹³ In december 1990 publiceerde het anti-Tutsi extremistische tijdschrift *Kangura* zijn Hutu Ten Commandments. Het feit dat dit eerste gebod niet duidde op de gehele Tutsi groep, maar enkel het vrouwelijke deel, onderstreepte de bijzondere positie van Tutsi vrouwen in de Rwandese samenleving en de genocide van 1994. In dit hoofdstuk zal de volgende vraag centraal staan; Op welke manier waren deze verkrachtingen als methode van genocide te beschouwen?

Allereerst zal er aandacht besteedt worden aan de gebruikte definities, in zowel dit onderzoek als bij de berechtiging van de daders, en hoe verkrachting hier als vorm van genocide binnen zou passen. Daarna zal de positie van de vrouw, en in het bijzonder de Tutsi vrouw, in de Rwandese samenleving onderzocht worden. De rol van culturele normen rondom genderrollen en vrouwelijke seksualiteit die invloed hadden op de genocidale verkrachting zullen hierbij centraal staan. Als laatste het beeld dat werd geschetst van de Tutsi vrouw en een misdaad als verkrachting in de destijdse propaganda onderzocht worden.

2.1. Verkrachting als genocide

“Women are always at risk of rape during periods of armed conflict.”⁹⁴ Rechtsgeleerde Chile Eboe-Osuji beaamde in zijn boek uit 2012 de orthodoxe visie op verkrachting tijdens een oorlog. Ondanks de aanwezigheid van seksueel geweld bij de meeste gewapende conflicten

---

⁹² Prunier, *The Rwanda crisis*, 238, 246.

⁹³ ‘Hutu ten commandments’, *Kangura*.

⁹⁴ Chile Eboe-Osuji, *International law and sexual violence in armed conflicts* (Leiden, 2012) 98.

claimde hij daarentegen dat dit gegeven niet onvermijdelijk was, want ‘not all or even the majority of soldiers rape.’⁹⁵ In het geval van Rwanda werd ook door het tribunaal erkend dat het seksuele geweld tijdens de genocide geen onvermijdelijke bijkomstigheid, maar een gekozen methode een integraal onderdeel van deze genocide betrof. Het tribunaal merkte in de eerste zaak, die van Jean-Paul Akayesu, de aanwezigheid van een grote publieke bezorgdheid op over ‘the historical exclusion of rape and other forms of sexual violence from the investigation and prosecution of war crimes.’⁹⁶ Het ICTR erkende daarbij dat verkrachting gebruikt kon worden om doelgericht een bevolkingsgroep te vernietigen. Dit leidde tot de eerste veroordelingen voor verkrachting als methode van genocide.

Verkrachting werd in eerdere genocides zeker toegepast als methode, maar werden destijds volgens politicoloog R. Charli Carpenter vooral als aanval op mannelijke eigendomsrechten gezien. Op aandringen van feministische academici werd verkrachting begin jaren negentig, bij de berechting van de genocide in voormalig Joegoeslavië, als vorm van marteling en dus een misdaad tegen de menselijkheid erkend.⁹⁷ Niet veel later, bij het tribunaal voor Rwanda, werd verkrachting officieel geaccepteerd als methode van genocide.

De officiële definitie van genocide, bedacht door Raphael Lemkin en vastgelegd in de genocide conventie van 1948, ging niet specifiek in op verkrachting of andere vormen van seksueel geweld. De alomvattendheid van deze definitie, die vaak als vaag werd omschreven, liet veel ruimte over voor verdere interpretatie.⁹⁸ Dit liet de mogelijkheid open voor eindeloze nieuwe toepassingen, zoals bijvoorbeeld verkrachting als nieuwe methode van genocide. Alhoewel niet eerder vertoond, leverde deze nieuwe interpretatie door het Internationale Tribunaal voor Rwanda weinig protest op. De vaagheid van de definitie liet dit immers toe. Deze klonk namelijk als volgt:

“In the present Convention, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such :

- (a) Killing members of the group;
- (b) Causing serious bodily or mental harm to members of the group;

---

⁹⁵ Eboe-Osuji, *International law and sexual violence in armed conflicts*, 75.

⁹⁶ *Prosecutor vs. Akayesu (Judgement)*, gedateerd 2 september 1998, Zaak No. ICTR-96-4 [ICTR Trial Chamber], para 417.

⁹⁷ R. Charli Carpenter, ‘Surfacing children. Limitations of the genocidal rape discourse’, *Human Rights Quarterly*, 22.2 (2000) 433.

⁹⁸ Eboe-Osuji, *International law and sexual violence in armed conflicts*, 159-160.

- (c) Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;
- (d) Imposing measures intended to prevent births within the group;
- (e) Forcibly transferring children of the group to another group.”⁹⁹

De Tutsi vrouwen, als deel van een etnische groep, vormden een duidelijke slachtoffergroep conform de definitie van de genocide conventie. Daarnaast was tevens de misdaad van verkrachting conform deze definitie. In de eerste plaats konden de systematische verkrachtingen namelijk gezien worden als een letterlijk wapen, dat volgens punt a de dood van leden van de groep of volgens punt b ernstige lichamelijke of mentale schade tot gevolg kon hebben. De verwondingen die werden veroorzaakt door de brute verkrachtingen waren in sommige gevallen dermate ernstig dat het slachtoffer als gevolg hiervan overleed. Tevens werd in sommige gevallen het slachtoffer opzettelijk vermoord door middel van verkrachting, met bijvoorbeeld het inbrengen van scherpe objecten of schadelijke vloeistoffen in de genitalia.¹⁰⁰

Daarbij vielen de circa 2000 tot 5000 gedwongen zwangerschappen als direct en opzettelijk resultaat van de verkrachtingen binnen deze twee categorieën.¹⁰¹ Zwangerschap was immers een lichamelijke toestand die een dermate grote aanval op het lichaam betekende dat het tot mogelijk fatale complicaties kon leiden, in het bijzonder zonder toegang tot goede gezondheidszorg.¹⁰² President Habyarimana had in de jaren voor de genocide abortus verboden, waardoor het niet mogelijk was deze potentieel gevaarlijke gedwongen zwangerschappen te stoppen. Bij dezelfde nieuwe morele wetgeving had hij tevens orale anticonceptiva verboden, waardoor de Tutsi vrouwen machteloos waren om zwangerschap te voorkomen.¹⁰³

Ten tweede konden de verkrachtingen gezien worden als vorm van biologische oorlogsvoering, doordat vele verkrachtingen opzettelijk werden uitgevoerd door seropositieve mannen.¹⁰⁴ De nieuwe morele wetgeving verbood vele vormen van voorbehoedsmiddelen,

---

⁹⁹ Verenigde Naties, ‘No. 1021. Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide. Adopted by the general assembly of the united nations on 9 december 1948’, *United Nations Treaty Series* (1951) 82, art. 2.

¹⁰⁰ Françoise Nduwimana, ‘The right to survive sexual violence, women and HIV/AIDS’, *International Centre for Human Rights and Democratic Development* (Montreal, 2004) 19.

¹⁰¹ Nduwimana, ‘The right to survive’, 12.

¹⁰² Carpenter, ‘Surfacing children’, 440.

¹⁰³ Baines, ‘Body politics and the Rwandan crisis’, 484.

¹⁰⁴ *Ibidem*, 488.

maar condoms werden juist aangemoedigd voorafgaand aan de genocide. Daarbij werd seksuele educatie ter preventie van de verspreiding van HIV/AIDS in deze tijd gezien als staatsbelang.¹⁰⁵ De génocidaires maakten in 1994 ondanks hun kennis en middelen bewust de keuze om geen voorbehoedsmiddelen te gebruiken, om zwangerschappen op te wekken en om doelgericht HIV/AIDS te verspreiden onder de Tutsi vrouwen. Uit onderzoek bleek dat tussen de 66,7% en 80% van de overlevende slachtoffers tijdens de genocide HIV/AIDS hadden opgelopen.¹⁰⁶ Contrasterend was voor de genocide het Rwandese gemiddelde slechts 13,5%, met tevens een groot verschil tussen de steden en de rurale gemeenten, waar slechts 1,3% was geïnfecteerd. Tijdens de genocide, met deze doelmatige verspreiding, werd dit voorheen urbane fenomeen gelijkmatig verspreid over geheel Rwanda.¹⁰⁷ Deze verspreiding van HIV/AIDS had volgens de Rwandese Genderwetenschapper Françoise Nduwimana een driedelig dodelijk effect. Het zou logischerwijs in de eerste plaats leiden tot de dood van de geïnfecteerde vrouw zelf. Voor haar overlijden zou ze ook haar partner en eventueel haar kind kunnen infecteren, waarbij de verkrachting meerdere slachtoffers zou kunnen maken.¹⁰⁸ De verkrachtingen dienden dus niet enkel gezien te worden als genocide tegen een deel van de etnische groep, de vrouwen, maar als methode van genocide tegen alle Tutsi.

Het ICTR interpreteerde punt d, het voorkomen van geboortes binnen de groep, als seksuele mutilatie, sterilisatie, gedwongen zwangerschap, scheiding van de verschillende geslachten en verbod op huwelijken. Gedwongen zwangerschappen zagen zij daarbij als ultieme vorm van het voorkomen van voortplanting van de groep, gezien Rwanda een patriarchale samenleving betrof.¹⁰⁹ Etnische afkomst was traditioneel in Rwanda patrilineair, waardoor de kinderen verwekt bij Tutsi vrouwen als Hutu geboren zouden worden. De psychische schade die de slachtoffers hierbij opliepen werd door het ICTR ook gezien als poging om geboortes binnen de Tutsi groep te voorkomen. Het was immers een reële uitkomst dat de slachtoffers vanwege hun trauma weigerden of simpelweg mentaal niet langer in staat waren om zich te voortplanten.¹¹⁰

De gedwongen zwangerschappen zouden in de logica van sociologe Jennifer Green en haar collega's tevens beargumenteerd kunnen worden volgens punt e van de genocide

---

¹⁰⁵ Nduwimana, 'The right to survive', 23.

¹⁰⁶ Ibidem, 10.

¹⁰⁷ Ibidem, 20.

¹⁰⁸ Nduwimana, 'The right to survive', 18.

¹⁰⁹ Akayesu, para 507.

¹¹⁰ Akayesu, para 508.

conventie, aangezien de potentiële Tutsi kinderen gedwongen tot Hutu werden gemaakt.¹¹¹ Dit veranderde in mei 1994, toen de Rwandese staat bepaalde dat de Tutsi vrouwen hun etnische afkomst doorgaven aan hun kinderen. Alle kinderen met Tutsi moeders werden hierna ongeacht de verwekker van het kind Tutsi. Waar de Tutsi vrouwen in de eerste plaats vooral slachtoffer werden van genocidale verkrachting vanwege hun relatie tot Tutsi mannen, werden zij nu ongeacht hun mannelijke relaties, op basis van de samenwerking tussen hun gender en etniciteit aangevallen. Dit was tevens de periode waarin de moorden op Tutsi vrouwen intensiverde, die tot dan toe vanwege hun gender grotendeels gespaard werden.¹¹²

Concluderend liet de officiële definitie van de misdaad van genocide volgens de genocide conventie veel ruimte over voor nieuwe toepassingen. Dit maakte het voor het ICTR mogelijk om de systematische verkrachtingen van de Tutsi vrouwen te veroordelen als genocide. De verkrachtingen dienden voortplanting binnen de Tutsi groep te voorkomen en betekenden in de ergste gevallen de fysieke destructie van de vrouwelijke slachtoffers. Daarmee betrof het niet enkel een doelbewuste poging om de Tutsi vrouwen, maar de gehele etnische en culturele Tutsi groep te vernietigen.

2.2. Gender & Seksualiteit

De verkrachtingen waren niet enkel een fysieke aanval, maar tevens als genocide te interpreteren vanwege de implicaties van een dergelijke misdaad binnen de heersende cultuur rondom genderrollen en vrouwelijke seksualiteit in Rwanda. Tutsi vrouwen waren een bijzonder prominente slachtoffergroep in de genocide, terwijl zij voorheen nauwelijks een publieke rol speelden. Ongeacht hun sociale klasse of etniciteit vormden vrouwen, vanwege hun gender, een speciale onderklasse in de Rwandese samenleving. Zij waren hierbij volledig afhankelijk van hun mannelijke familieleden of echtgenoot.¹¹³ Wettelijk gezien hadden ongehuwde meerderjarige vrouwen in Rwanda een volledige legale status. Zij verloren deze rechten pas op het moment dat zij in het huwelijk traden.¹¹⁴

De sociale norm rondom genderrollen was in de jaren negentig nog zeer traditioneel, waarbij de nadruk lag op het belang van het huwelijk en de rol van de vrouw als moeder.

---

¹¹¹ Jennifer Green, Rhonda Copelon, Patrick Cotter and Beth Stephens, 'Affecting the rules for the prosecution of rape and other gender-based violence before the international criminal tribunal for the former Yugoslavia. A feminist proposal and critique', *Hastings Women's Law Review*, 5 (1994) 194.

¹¹² Baines, 'Body politics', 489.

¹¹³ Villia Jefremovas, 'Loose women, virtuous wives, and timid virgins. Gender and the control of resources in Rwanda.', *Canadian Journal of African Studies*, 3 (1991) 381.

¹¹⁴ Ruth Rubio-Marin (ed.), *What happened to the women? Gender and reparations for human rights violations* (New York, 2006) 205.

Moederschap, het liefst met een veelvoud aan kinderen, was cruciaal voor de vorming van een respectabele sociale identiteit voor vrouwen. Historisch gezien kregen vrouwen in Rwanda maar liefst gemiddeld negen kinderen. Uiteraard werd moederschap in deze uiterst religieuze samenleving enkel binnen het huwelijk geaccepteerd.¹¹⁵ Alhoewel een vrouw dus haar soevereine wettelijke status verloor door te trouwen, kreeg zij hier een bevoorrechte sociale status voor terug. De culturele norm en financiële noodzaak zorgde voor een dermate grote sociale druk dat ongehuwd blijven voor weinig vrouwen een optie was.

Vrouwelijke seksualiteit was daarbij in Rwanda een streng gereguleerd gebied. Een vrouw kon volgens antropologe Villia Jefremovas in de maatschappij drie posities innemen die haar sociale en wettelijke situatie bezegelde, dat van een timide maagd, eervolle echtgenote of losbandige *femme libre*. De categorie die haar werd toebedeeld bepaalde volledig haar reeds gelimiteerde sociale positie en financiële mogelijkheden.¹¹⁶ Maagdelijkheid was een voorwaarde voor een goed huwelijk, wat op zijn beurt cruciaal was voor haar positie in de maatschappij. Alhoewel moederschap hierbinnen uiterst belangrijk werd gevonden, werd een vrouw die een kind baarde buiten het huwelijk bestempeld als een *femme libre*. Deze term, die ook werd gebruikt voor bijvoorbeeld prostitués, droeg een groot sociaal stigma met zich mee. Dit stigma leidde voor het merendeel van deze vrouwen tot een complete afstoting door haar familie en gemeenschap.¹¹⁷

De reeds strenge culturele moraal rondom seksualiteit werd ten tijde van de burgeroorlog versterkt door nieuwe seksuele wetgeving, zoals het reeds genoemde verbod op orale anticonceptiva en abortus. Daarnaast werd er een morele politie opgericht die het opkomende urbane fenomeen van de alleenstaande werkende vrouw diende in te perken. Deze nieuwe groep vrouwen zouden zich tegen de seksuele moraal in te westers kleedden en gedragen. Hierbij hadden zij vaak relaties met Europeanen, die in Rwanda gestereotypeerd werden als seksuele perverselingen. Vrouwen stonden als moeders van de natie symbool voor zijn puurheid die beschermd diende te worden tegen buitenlandse invloeden.¹¹⁸ Vrouwen die zich niet aan de seksuele moraal hielden werden niet enkel gevangen gezet, maar in grote aantallen naar heropvoedingskampen gestuurd.¹¹⁹ In de praktijk waren deze nieuwe wetten niet op alle vrouwen gericht, maar was het vooral een aanval op Tutsi vrouwen.

---

¹¹⁵ Baines, 'Body politics', 482.

¹¹⁶ Jefremovas, 'Loose women', 379.

¹¹⁷ Ibidem, 383.

¹¹⁸ Baines, 'Body politics', 484.

¹¹⁹ Prunier, *The Rwandan crisis*, 77.

De Hamitische hypothese werd door de opkomende anti-Tutsi propaganda nieuw leven ingeblazen, waarbij deze etnische groep opnieuw werd neergezet als uitheemse indringers. De Tutsi vrouwen hadden vanaf de koloniale periode al een bijzondere positie doordat zij, met hun zogenaamd stereotiepe ‘hamitische’ uiterlijk met een lichtere huidskleur, dunne neus, smalle lippen en hoge wenkbrauwen, het Rwandese schoonheidsideaal belichaamden.¹²⁰ Zij groeiden daarbij uit tot een statussymbool, die door rijke Hutu werden gezien als ideale huwelijkspartner en maatstaaf van hun sociale vooruitgang.¹²¹ Alhoewel de etnische relaties na de onafhankelijkheid drastisch veranderden, bleef dit koloniale beeld van de Tutsi vrouw als statussymbool en schoonheidsideaal grotendeels intact. In aanloop naar de genocide kwamen deze koloniale denkbeelden opnieuw naar de voorgrond en het stereotiepe Hamitische uiterlijk van de Tutsi vrouw, met name de dunne neus, werd in afwezigheid van een identiteitskaart tijdens de genocide een belangrijke indicatie van etniciteit.¹²² In praktijk waren er genoeg Hutu vrouwen die dankzij bijvoorbeeld gemengde huwelijken deze stereotiepe uiterlijke kenmerken bezaten en vice versa. Zij konden zich echter identificeren om een aanval te voorkomen.

De stigmatiserende categorie van losbandige *Femme Libre* werd in de volksmond gedurende de genocide synoniem aan Tutsi vrouwen, terwijl Hutu vrouwen werden geprezen als maagdelijke dochters of eervolle echtgenotes. De nadrukkelijke regulatie van vrouwelijke seksualiteit diende niet enkel de diep religieuze cultuur te waarborgen, maar met name ook de voortplanting te controleren. Gedurende de genocide werd de etnische zuiverheid van deze volgende generatie door de Hutu extremisten steeds belangrijker gevonden. Daarmee werden vrouwen, vanwege hun biologische kwaliteit als degenen die de natie voorzien van een volgende generatie, een focuspunt.¹²³ Gemengde huwelijken tussen Tutsi vrouwen en Hutu mannen waren gedurende de twintigste eeuw vanwege het heersende beeld over Tutsi vrouwen veelvoorkomend. Een ander verhaal waren gemengde huwelijken tussen Hutu vrouwen en Tutsi mannen. Na de onafhankelijkheid van Rwanda kwam er een sterke anti-Tutsi lobby op die opriep tot het behoud van de raciale puurheid van Hutu. Dit leek weinig effect te hebben gehad op gemengde huwelijken tussen Tutsi vrouwen en Hutu mannen, die

---

¹²⁰ Prunier, *The Rwandan crisis*, 6.

¹²¹ Baines, ‘Body politics’, 483.

¹²² Rémi Korman, ‘The Tutsi body in the 1994 genocide. Ideology, physical destruction, and memory’, in: Elisabeth Anstett & Jean-Marc Dreyfus (eds.), *Destruction and human remains. Disposal and concealment in genocide and mass violence* (Manchester, 2014) 228.

¹²³ Baines, ‘Body politics’, 482.

vanwege de patrilineaire cultuur in principe Hutu kinderen zouden produceren. Des te meer effect had het op hun tegenhangers.

Hutu vrouwen werden een symbool voor deze raciale puurheid, aangezien hun vaders een gemengd huwelijk op grote schaal weigerden. Dit was vooral prominent in het noorden van het land. In 1994 bestonden dan ook slechts één procent van de huwelijken uit een Tutsi man en een Hutu vrouw.¹²⁴ De patrilineaire traditie in Rwanda maakte in de eerste plaats enkel vrouwen van Tutsi mannen tot staatsvijand, waar binnen ook deze minderheidsgroep van Hutu vrouwen met Tutsi mannen vielen. De etniciteit van hun echtgenoot werd de belangrijkste indicatie, aangezien zij de etniciteit van de kinderen bepaalden.¹²⁵ Dit veranderde in mei 1994, toen werd bepaald dat alle kinderen van Tutsi vrouwen Tutsi kinderen waren.¹²⁶ De slachtoffergroep werd daarmee vanaf mei ook exclusief Tutsi vrouwen en niet langer de vrouw van een Tutsi man.

De verkrachtingen hadden daarbij nog lang na 1994 een genocidaal effect. Dit was niet enkel het geval bij de reeds genoemde HIV besmettingen, die binnen de Tutsi groep nog lang na de genocide dodelijke slachtoffers claimden. De traditionele seksuele moraal maakte hen tevens slachtoffer van een sociale uitsluiting na deze initiële verkrachting door de Hutu militia. De seksuele moraal in Rwanda maakte geen verschil tussen consensuele seks of verkrachting. In beide gevallen werd een vrouw bestempeld als *femme libre*. Het grote stigma op verkrachting betekende doorgaans dat zij door hun eigen familie en gemeenschap, zowel Hutu als Tutsi, werden afgestoten.¹²⁷ Volgens de Rwandese psycholoog Jean Damascene Ndayambaje beschouwde men het als een schande dat deze vrouwen zich liever hadden laten verkrachten dan doden, wat eervoller was.¹²⁸ De slachtoffers van genocidale verkrachting behielden dit label na 1994, wat hun kansen op de huwelijksmarkt en dus moederschap vrijwel nihil maakte.

Deze discriminatie op de huwelijksmarkt werd versterkt door de disproportionele genderverdelingen in de post-genocidale samenleving. Vanwege de focus van de moorden op mannelijke Tutsi en de opsluiting van overwegend mannelijke Hutu *génocidaires*, bestond

---

¹²⁴ Baines, 'Body politics', 483.

¹²⁵ Ibidem, 479.

¹²⁶ Ibidem, 489.

¹²⁷ Carpenter, 'Surfacing children', 444.

¹²⁸ Jean Damascene Ndayambaje, in: Andrew Solomon, *Far from the tree. Parents, children and the search for identity* (Reprint; New York, 2018) 322.

Rwanda na de genocide uit ca. 70% vrouwen.¹²⁹ Er bleven hierdoor weinig Tutsi mannen, voor de genocide al een minderheid, over om kinderen te produceren die de etnische groep voort zou zetten.¹³⁰ Daarbij was ca. 90% van de overlevende Tutsi vrouwen slachtoffer van genocidale verkrachting, wat de kansen van voortplanting binnen deze groep minimaliseerde. Het stigma leidde tot een groot zwijgen onder de slachtoffers om sociale uitsluiting te ontwijken. Dit werd versterkt door de culturele norm van *ubonye ntavuga*, wat ‘groot leed is stil’ betekende.¹³¹

De toenemende zichtbaarheid van de verkrachtingen door de vele resulterende zwangerschappen maakte dit zwijgen daarentegen onmogelijk.¹³² De kinderen die geboren werden uit deze genocidale verkrachtingen werden in Rwanda bekend onder de term ‘les enfants de mauvais souverains’ oftewel ‘de kinderen van slechte herinneringen’. Zij werden in de meeste gevallen door zowel hun moeders als de gemeenschap verstoten.¹³³ De seksuele moraal, die ook hun moeders belasterde, zorgde zo voor een bijna gehele vernietiging van de etnische groep.

Concluderend werden traditionele genderrollen en religieuze opvattingen over vrouwelijke seksualiteit tijdens de jaren negentig aangescherpt langs etnische lijnen. De eens geprezen Tutsi vrouw, als schoonheidsideaal en statussymbool, werd hierbij gezien als bedreiging voor het voortbestaan van de overwegende Hutu natie. Het taboe op buitenechtelijke seks, zelfs bij een verkrachting, verergerde het genocidale effect van de initiële misdaden en maakte fysieke destructie van de Tutsi vrouwen simpelweg niet noodzakelijk om de etnische Tutsi groep uit te roeien.

2.3. Propaganda

De Tutsi vrouwen werden in de jaren negentig een bijzondere dreiging geacht voor de grotendeelse Hutu natie, die duidelijk bleek uit de destijds media. Alhoewel de media haat verspreide over de gehele Tutsi groepering, lag er een opvallend grote nadruk op Tutsi vrouwen. Dit terwijl Rwanda een streng patriarchale samenleving betrof, waarbij vrouwen nauwelijks een publieke rol vervulden. Tutsi vrouwen werden in de media neergezet als

---

¹²⁹ Myriam Gervais, Eliana Ubalijoro en Euthalie Nyirabega, ‘Girlhood in a post-conflict situation. The case of Rwanda.’, *Empowering women for gender equity*, 79 (2009), 15.

¹³⁰ Rubio-Marin, *What happened to the women?*, 209.

¹³¹ Erinkveld, ‘In de schaduw van.’, 27.

¹³² Carpenter, ‘Surfacing children’, 441.

¹³³ Solomon, *Far from the tree*, 322.

buitenlandse femme fatale of 'Hamitische' spionnen die de Rwandese natie binnen waren gedrongen met hun seksualiteit. Zij zouden als doel hebben om Hutu mannen te verleiden en de revolutie van 1959 ongedaan te maken. Zij zouden hun schoonheid gebruiken om listig Hutu mannen te dwingen een permanente economische relatie, zoals een huwelijk, aan te gaan. De Hutu extremisten meenden dat zij als ultiem streven hadden om de Hutu te onderwerpen aan een hernieuwde staat van horigheid, zoals zij de situatie in de koloniale periode interpreteerden.¹³⁴ Deze historische etnische verhoudingen werden in anti-Tutsi propaganda veelvoudig herhaald.

Een belangrijke rol had het tijdschrift *Kangura*, die opgericht werd naar de aanleiding van de eerste invallen van de RPF in 1990, bij deze anti-Tutsi propaganda. Een directe connectie met de genocide bleek ook expliciet uit hun motto, die luidde namelijk "De stem die de meerderheidsmensen wakker maakt en verdedigt".¹³⁵ Zij herhaalden het historische beeld van Tutsi als koloniale overheersers en verheerlijkten de geschiedenis van het etnische geweld tegen deze groep. Een met name populair tijdsperk was de eerste republiek, waarbij president Grégoire Kayibanda en zijn genocidale praktijken tijdens de revolutie van 1959 en na de onafhankelijkheid van Rwanda in de vroege jaren zestig werden verheerlijkt.¹³⁶ Tutsi werden daarnaast veelvuldig gelijk gesteld aan de RPF, die met de term *Inyenzi* waren aangeduid. Deze term ontstond in de jaren zestig, waardoor de connectie met deze periode snel werd gemaakt. *Kangura* trachtte een continuïteit van de toenmalige strijd te schetsen, die zowel het gebruik van geweld als noodzakelijk zou bestempelen als het zou rechtvaardigen als vorm van zelfverdediging.¹³⁷

De Tutsi vrouw werd daarbij neergezet als bijzonder gevaarlijk voor de staatsveiligheid. Hutu mannen zouden op het slagveld de Tutsi mannen zonder al te veel moeite kunnen verslaan, meende het tijdschrift, maar in vele gevallen thuis de charmes van hun vrouwelijke handlangers niet kunnen weerstaan. *Kangura* waarschuwde voor het gevaar van de Tutsi vrouwen, die vanwege hun gender werden onderschat. Waar de mannen volgens de extremisten vanwege de associatie van hun gender met de strijdkrachten algemeen werden geaccepteerd als gevaar, konden de vrouwen vrijwel ongezien als sluwe spionnen de

---

¹³⁴ Liisa H. Malkki, *Purity and exile. Violence, memory, and national cosmology among Hutu refugees in Tanzania* (Chicago, 1995) 80.

¹³⁵ Nahimana, 'The right to survive', 245.

¹³⁶ Bijv. *Kangura*, 26 (1993), in: *Prosecutor vs. Nahimana et al. (Media case)*, gedateerd 3 december 2003, ICTR Zaak No. ICTR-99-52 [ICTR Trial Chamber], para 160-173.

¹³⁷ Bijv. *Kangura*, 40 (1993), in: *Prosecutor vs. Nahimana et al. (Media case)*, gedateerd 3 december 2003, ICTR Zaak No. ICTR-99-52 [ICTR Trial Chamber], para 179-181.

Rwandese samenleving infiltreren. Zij werden beschuldigd vanuit hun rol als bijvoorbeeld secretaresses de hoogste instituties van de publieke sector te beïnvloeden, maar ook door middel van huwelijken met Hutu in de privé sector etnische dominantie te bewerkstelligen.¹³⁸ Zij werden wederom als seksueel immorele *Femme Libres* gestereotypeerd, door bijvoorbeeld te claimen dat ‘having husbands does not prevent them from being accomplices and extracting secrets from people by using their worldly wiles.’¹³⁹ Met hun seksualiteit als wapen werden zij dus desondanks het ongevaarlijke beeld van hun gender als strijdmachten neergezet.

Niet enkel hadden Tutsi vrouwen volgens *Kangura* veel invloed op Hutu mannen binnen Rwanda, tevens zouden zij reeds hun charmes op de Europeanen hebben losgelaten. Dit was volgens het tijdschrift de enige reden dat de Verenigde Naties en zijn lidstaten de kant van de RPF hadden gekozen.¹⁴⁰ Bijzondere aandacht werd gegeven aan generaal Dallaire, de leider van de Verenigde Naties missie die ervoor moest zorgen dat de Arusha akkoorden werden geïmplementeerd. Hij werd in meerdere spotprenten afgebeeld als de prooi van de Tutsi *femme fatales*, die hem met hun vrouwelijke schoonheid manipuleerden en reduceerden tot een infantiel wezen dat via borstvoeding letterlijk ideeën kon worden gevoed.¹⁴¹

Een nog invloedrijkere vorm van propaganda was de radio. Het gros van de anti-Tutsi propaganda werd op deze manier overgebracht naar het volk, aangezien Rwanda destijds primair een orale cultuur met een hoge mate van analfabetisme betrof.¹⁴² Bij de belangrijkste radiozender tijdens de genocide, Radio Télévision Libre des Mille Collines (RTL), vond men een vergelijkbaar sentiment. In de eerste plaats werden Tutsi vrouwen ook hier gelinkt aan buitenlandse facties, zoals België en de Verenigde Naties. Het RPF zou volgens RTL reeds tijdens de vredesonderhandelingen van Arusha gebruik hebben gemaakt van de charmes van hun *Ibizungerezi*, oftewel mooie meiden. De onderhandelingen waren hierbij in het voordeel van de RPF uitgevallen omdat de Tutsi vrouwen de leden van de Verenigde Naties met hun ‘malicious smiles’ hadden verleid.¹⁴³ Tutsi vrouwen werden in de radio-uitzendingen stelselmatig als prostituée van de witte man neergezet, met name van de voormalige koloniale

---

¹³⁸ *Prosecutor vs. Nahimana et al. (Media case)*, gedateerd 3 december 2003, ICTR Zaak No. ICTR-99-52 [ICTR Trial Chamber], para 177-178.

¹³⁹ *Kangura*, 19 (1991), in: *Prosecutor vs. Nahimana et al. (Media case)*, gedateerd 3 december 2003, ICTR Zaak No. ICTR-99-52 [ICTR Trial Chamber], para 177-178.

¹⁴⁰ Baines, ‘Body politics’, 485.

¹⁴¹ *Prosecutor vs. Nahimana et al. (Media case)*, gedateerd 3 december 2003, ICTR Zaak No. ICTR-99-52 [ICTR Trial Chamber], para 210.

¹⁴² Nduwimana, ‘The right to survive’, 16.

¹⁴³ *Radio Télévision Libre des Mille Collines*, 12-04-1994, vertaald door: Fabien Nsengiyumva, 12.

overheerser België.¹⁴⁴ Deze representatie werkte twee kanten op. Aan de ene kant om de Tutsi vrouwen zwart te maken, aan de andere kant om de reputatie van de troepen van de Verenigde Naties te bekladden. In hun omgang met Tutsi vrouwen werden zij neergezet als makkelijk manipuleerbare rokkenjagers die hierdoor bovendien niet sterk genoeg waren om werkelijk te vechten.¹⁴⁵

Een gelijke link werd gelegd tussen Tutsi vrouwen en Hutu mannen die weigerden te vechten. De Tutsi vrouwen werden hierbij neergezet als machtslustige verleidsters die uit waren op de rijkdommen van het land. Daarnaast werden zij beticht van het tegenwerken van de Hutu strijdmachten doordat zij deze ‘slechte’ Hutu mannen overhalen om te verdwijnen ‘under women’s skirts instead of defending the country’.¹⁴⁶ Hutu vrouwen werden contrasterend geprezen als dappere heldinnen, die zelfs bleven vechten wanneer hun mannen door de magie van Tutsi verleidsters opgaven.¹⁴⁷

De radio-uitzendingen spraken ook over de verkrachtingen, met name in het licht van de gedwongen zwangerschappen. RTLTM zag het als belangrijk middel om hun claims van Tutsi vrouwen als *femme libre* te bewijzen. Dit bleek bijvoorbeeld uit de uitzending van 17 op 18 april 1994 waarin het volgende statement werd gemaakt: “When you say to a girl of easy virtue, "Miss, you are licentious", she denies it. ... but when she gets pregnant, she can no longer refute the fact. [The Inkotanyi] are like a young girl pregnant with an illegitimate child, thus providing irrefutable proof to those who were accusing her of lustful behavior”¹⁴⁸ De verkrachtingen werden hiermee door de RTLTM dus expliciet aangemoedigd.

Concluderend was de propaganda doorslaggevend om de gewone burger te overtuigen van het staatsgevaar van de Tutsi vrouwen. De media speelden in op bestaande angsten door het veelvoudig aanhalen van de geschiedenis van Rwanda en gebruikten de stereotypering van Tutsi vrouwen als *Femme Libres* om de ongevaarlijke typering van hun gender te omzeilen. Zij werden hierbij neergezet als staatsvijand nummer één, die met vrouwelijkheid als hun wapen, enkel door middel van verkrachting konden worden verslagen.

---

¹⁴⁴ Bijv. *Radio Télévision Libre des Mille Collines*, 17/18-05-1994, vertaald door: M. Vianney Uwamahoro, 19.

¹⁴⁵ *Radio Télévision Libre des Mille Collines*, 16/17-05-1994, 13.

¹⁴⁶ *Radio Télévision Libre des Mille Collines*, 17/18-05-1994, 23.

¹⁴⁷ *Ibidem*, 12.

¹⁴⁸ *Ibidem*, 15.

3. Génocidaires

“The proper focus should have been on what his words conveyed about his intentions”.¹⁴⁹

Ontevreden over het verloop van de rechtspraak in het internationaal tribunaal, deed Rechter Fausto Pocar deze uitspraak tijdens het hoger beroep van de veroordeelde génocidaire Emmanuel Rukundo. Hij was één van de vele critici die meenden dat het tribunaal onterecht bij de beoordeling van genocidale intentie de focus legde op het effect dat de uitspraken van de daders tegen hun slachtoffers, op hen hadden.¹⁵⁰ Dit zou bijvoorbeeld uitspraken uitsluiten die niet in het bijzijn van de slachtoffers waren gemaakt. Ook sloot het een goede analyse van de gebruikte termen uit.

In plaats van de focus op de interpretatie van de slachtoffers te plaatsen, zal in dit hoofdstuk onderzocht worden welke intenties en motieven er direct voort komen uit de woorden van de daders. Hierbij wordt de volgende vraag beantwoordt; Wat vertellen de woorden van de génocidaires ons over hun motieven en intenties bij het plegen van het seksuele geweld? Aangezien de beste bronnen voor dit onderzoek de rechtbankdossiers van het tribunaal zijn, zal allereerst gekeken worden naar de aanpak en bijzonderheden van het ICTR. Daarna zal er speciale aandacht gegeven worden aan gebruikte terminologie en wat dit verteld over de intenties. Om te eindigen met een analyse van de motieven voor de genocidale verkrachtingen vanuit het perspectief van de daders, die naar voren kwamen in de rechtbankdossiers.

3.1. Het ICTR & Génocidaires

“The rape of Tutsi women was systematic and was perpetrated against all Tutsi women and solely against them. Sexual violence was a step in the process of destruction of the Tutsi group - destruction of the spirit, of the will to live, and of life itself.”¹⁵¹ Met deze woorden veroordeelde het Internationale Crimineel Tribunaal voor Rwanda de systematische verkrachtingen van Tutsi vrouwen en erkende de genocidale aard van dit seksuele geweld. De veiligheidsraad van de Verenigde Naties richtte reeds in 1994 het ICTR op, die diende te zorgen voor de berechting van "persons responsible for genocide and other serious violations of international humanitarian law committed in the territory of Rwanda and

---

¹⁴⁹ *Rukundo vs. Prosecutor (Judgement)*, gedateerd 20 oktober 2010 [ICTR Appeals Chamber], ‘Dissenting opinion of judge Pocar’, para 3.

¹⁵⁰ Eboe-Osuji, *International law and sexual violence in armed conflicts*, 164.

¹⁵¹ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 732.

neighbouring States, between 1 January 1994 and 31 December 1994".¹⁵² Het tribunaal vestigde zich ironisch gezien in dezelfde stad waar in 1993 het vredesakkoord was getekend, Arusha, in Tanzania. Later kwam er tevens een vestiging in Den Haag voor het hoger beroep. Het tribunaal resulteerde tot zijn sluiting in 2015 in 93 rechtszaken en 62 veroordelingen. Het ICTR focuste zich op 'elite' daders die hun machtspositie misbruikten voor de aanstichting van genocide en in sommige gevallen het nadrukkelijke bevel voor het geweld gaven. De 'gewone' alledaagse daders, ca. twee miljoen verdachten in totaal, werden in eigen land berecht.¹⁵³ Deze pionierspositie betekende ook dat het tribunaal de ambitieuze taak had om het geldende precedent voor toekomstige tribunalen vorm te geven.

Het taboe op de seksuele misdaden weerhield vele slachtoffers om naar voren te treden. In de 'gewone' Gacaca rechtbanken, waar de meeste uitvoerende daders werden berecht, waren aanklachten voor seksueel geweld vrijwel afwezig. Het voordeel van de rechtszaken van het Internationaal Tribunaal was dat getuigen hun verhaal anoniem konden doen, wat bij de rechtszaken in eigen land niet het geval was. Deze anonimiteit gold niet enkel tijdens het afleggen van de getuigenis, tevens waren zij volledig anoniem voor de verdediging. Het ICTR bood hen daarbij psychologische hulp, beveiliging en soms zelf relocatie aan.¹⁵⁴ Er bestond minder risico om te getuigen, wat veel huiverige slachtoffers overhaalde om toch hun verhaal te doen. Het ICTR werd hierdoor een pionier op het gebied van rechtspraak, met bijvoorbeeld de erkenning en berechting van verkrachting als misdaad van genocide. Het gemis van een vast precedent creëerde niet enkel ruimte voor nieuwe interpretaties, maar deze pionierspositie zorgde ook voor enkele moeilijkheden.

In de eerste plaats had het tribunaal rechtsbevoegdheid voor de veroordeling van de intellectuele daders, mediafiguren en politieke -en militaire leiders die geacht werden een 'superior responsibility' te hebben voor de genocide. Dit betekende dat zij vanwege hun autoriteitspositie een grotere verantwoordelijkheid toebedeeld werden dan de individuele burgerdaders, die in eigen land werden berecht.¹⁵⁵ Dit doet afvragen aan welke criteria iemand dient te voldoen om tot de categorie autoriteit te behoren en dus door het tribunaal berecht kan

---

¹⁵² United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, 'The ICTR in brief', <http://unictr.irmct.org/en/tribunal> (2014/2019).

¹⁵³ BBC News, 'Rwanda 'gacaca' genocide courts finish work' (18-06-2012), <https://www.bbc.com/news/world-africa-18490348>.

¹⁵⁴ United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, 'Registry', <http://unictr.irmct.org/en/tribunal/registry> (2014/2019).

¹⁵⁵ Predrag Dojcinovic ed., *Propaganda, war crimes trials and international law. From speakers' corner to war crimes* (New York 2012) 11.

worden. Naast de 93 verdachten die bij het ICTR zijn voorgekomen, zijn er bijna tweehonderdduizend Rwandezes in eigen land berecht, die blijkbaar niet voldeden aan deze criteria. Hierover deed het tribunaal echter geen uitspraken.

Alhoewel er bij het ICTR verschillende soorten autoriteiten voorkwamen, werden enkel politieke autoriteiten als ministers en burgermeesters aangeklaagd voor verkrachting als genocide. Deze politieke autoriteiten hadden tijdens de genocide vaak ook grote invloed op de milities en werden daarom door het tribunaal als hoogste autoriteit gezien. Zij pasten daarbij het best binnen de doctrine van ‘Joint criminal enterprise’ die voor het berechten van de verkrachtingen als genocide uiterst belangrijk werd. Dit betekende namelijk dat indien bewezen kon worden dat de verdachte betrokken was bij het plannen, regelen of aansporen van andere vormen van genocide, er geen direct bewijs hoefde te worden geleverd voor verantwoordelijkheid van de verkrachtingen om hiervoor veroordeeld te worden.¹⁵⁶ Met andere woorden, indien bewezen werd dat de verdachte verantwoordelijk was voor het aansturen van de moorden op Tutsi, dan kon hij zonder bijkomstig bewijs veroordeeld worden voor verkrachting als genocide. In theorie was hiermee het feit dat een verdachte de verkrachtingen, waarvan hij had kunnen weten dat ze voorkwamen, niet tegen had gehouden als bewijs dienen voor een veroordeling.

De rechtszaken gebruikten niet allemaal dezelfde definities en legale theorieën, wat een groot effect had op de resulterende veroordelingen. Het ICTR definieerde verkrachting in de eerste zaak als niet-consensuele penetratie van de lichamelijke openingen. Deze daad hoefde niet intrinsiek seksueel van aard te zijn en in deze definitie zouden alle genders als dader of slachtoffer kunnen worden aangewezen.¹⁵⁷ In latere zaken, zoals die van Nyiramasuhuko et al, werd een nauwere definitie gebruikt met een nadrukkelijke implicatie van vrouwelijke slachtoffers en mannelijke daders.¹⁵⁸ Hierbij werden mannelijke slachtoffers, mochten deze er geweest zijn en naar voren hebben willen treden, uitgesloten. Vrouwelijke daders, tevens uitgesloten volgens de gebruikte definitie, konden dankzij de eerdergenoemde ‘superior responsibility’ en doctrine van ‘joint criminal enterprise’ wel worden veroordeeld.

Een soortgelijke verandering in definities en interpretaties per zaak viel te merken in het debat rondom de implementatie van de genocide conventie in het geval van verkrachting.

---

¹⁵⁶ Eboe-Osuji, *International law and sexual violence in armed conflicts*, 176-177.

¹⁵⁷ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 598.

¹⁵⁸ *Prosecutor vs. Nyiramasuhuko et al. (Butare)*, gedateerd 24 juni 2011, ICTR Zaak No. ICTR-98-42 [ICTR Trial Chamber], para 6075.

Bij een letterlijke interpretatie van de genocide conventie werd een aanklacht van genocide ondersteunt indien de daad of daden waren gepleegd met “intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group.”¹⁵⁹ Rechtsgeleerde William A. Schabas pleitte in zijn boek *Genocide in International Law* dan ook terecht dat één daad met genocidale intentie in feite genoeg zou moeten zijn voor een aanklacht van genocide.¹⁶⁰ Deze letterlijke interpretatie leek gezien het volgende statement in de eerste rechtszaak van toepassing, namelijk; “Contrary to popular belief, the crime of genocide does not imply the actual extermination of group in its entirety, but is understood as such once any one of the acts ... is committed with the specific intent to destroy "in whole or in part" a national, ethnical, racial or religious group.”¹⁶¹ Tien jaar later werd deze zaak als precedent gebruikt voor de rechtszaak Nyiramasuhuko et al, inclusief deze letterlijke interpretatie. In beide gevallen resulteerde dit in een veroordeling voor verkrachting als methode van genocide.

In enkele andere zaken werd “in part” vervangen door “in substantial part”, zoals dit binnen de versie van de Genocide Conventie in de Verenigde Staten gebruikelijk is.¹⁶² Om verkrachting als methode van genocide te bewijzen moest men met deze definitie niet enkel vaststellen dat het geweld systematisch en herhaaldelijk was, maar dat het een aanzienlijk aantal slachtoffers betrof.¹⁶³ Deze interpretatie ging daarbij in tegen de gebruikelijke definitie van genocide, zoals Eboe-Osuji in zijn boek pleitte; “Genocide is a crime against a group and not merely a crime against a plurality or several of its part”.¹⁶⁴ Het gebrek aan personalisatie van de daad, het kern principe van genocide, staat recht tegenover dit idee van een meetbaar substantieel aantal slachtoffers. Dit werd ingesteld om te voorkomen dat het leed van bevolkingsgroepen die daadwerkelijk de vernietiging van een substantieel deel hebben ondergaan werd gedeprimeerd.¹⁶⁵ Het had voor de Tutsi vrouwen, waarvan ontegenzeggelijk een substantieel deel slachtoffer was, een tegengesteld effect. De verhoogde maatstaf voor bewijzen in combinatie met een reeds kleine groep bereidwillige getuigen, maakte het lastiger om veroordelingen voor verkrachting als genocide te bewerkstelligen. De rechtszaken die deze interpretatie gebruikten resulteerden dan ook enkel in veroordelingen voor verkrachting als martelmethode, als misdaad tegen de menselijkheid.

---

¹⁵⁹ Verenigde Naties, ‘Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide.’, art. 2.

¹⁶⁰ William A. Schabas, *Genocide in international law* (2nd Ed; Cambridge, 2009), 234.

¹⁶¹ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 497.

¹⁶² Eboe-Osuji, *International law and sexual violence in armed conflicts*, 168.

¹⁶³ *Ibidem*, 165.

¹⁶⁴ *Ibidem*, 170.

¹⁶⁵ *Ibidem*, 174.

Concluderend hadden de génocidaires die berecht werden in het ICTR vanwege hun ‘superior responsibility’ de mogelijkheid om de genocide tegen te houden, maar hoefden deze door het gebruik van de doctrine van ‘joint criminal enterprise’ niet zelf uit te voeren. De pionierspositie van de ICTR en het gebrek aan precedent voor berechting van verkrachting als vorm van genocide leverden veel debat op. Het behalen van een daadwerkelijke veroordeling, reeds lastig vanwege een beperkt aantal welwillende getuigen, werd verder bemoeilijkt door een grote verscheidenheid aan interpretaties van de rechters per rechtszaak. Bij de beoordeling van genocide had de focus van de rechtszaken hierbij niet moeten liggen op aantoonbare aantallen slachtoffers, maar de intentie van de daders.

3.2. Terminologie

"Batangira kujya babafata ku ngufu babakoresha ibyo bashaka".¹⁶⁶ Taalbarrières waren een groot probleem tijdens de berechting van de génocidaires. De verdachten, ooggetuigen en slachtoffers spraken allen Kinyarwanda en legden in deze taal hun verklaringen af. Gezien de internationale aard van het tribunaal, met de betrokkenheid van rechters en advocaten met verschillende nationaliteiten en taalvaardigheden, speelde de vertaling van de terminologie die zij gebruikten een cruciale rol. Niet alleen hadden alle rechters in één zaak een andere nationaliteit, tevens kwamen zij uit verschillende legale systemen, wat tot diverse perspectieven leidde. Dit was ook de opzet van de veiligheidsraad van de Verenigde Naties, die de rechters had aangesteld.¹⁶⁷

Het beoogde doel was een zo objectief mogelijke berechting te waarborgen, waarbij geen van de rechters een persoonlijke betrokkenheid mocht hebben bij het conflict of de betrokken partijen.¹⁶⁸ Om taalbarrières te doorbreken werden de ooggetuigenverklaringen in eerste instantie vanuit het Kinyarwanda naar het Frans vertaald, met af en toe een tussenstap die een vertaling naar het Swahili mogelijk maakte. Hierna werd het, voor de non-francofiele rechters en het uiteindelijke dossier, vertaald naar het Engels. Tevens werden de antwoorden

---

¹⁶⁶ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 154. Ooggetuigenverslag vertaald door de aanklager als “They began to rape them”, maar door de verdediging als “They had their way with them”.

¹⁶⁷ United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, ‘Chambers’, <http://unictr.irmct.org/en/tribunal/chambers> (2014/2019).

¹⁶⁸ United Nations Security Council, ‘Resolution 955’, http://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/941108_res955_en.pdf (1994/2019) 8.1.

en de vragen voor de getuigen vanuit één van de officiële talen van het ICTR, Engels of Frans, terug vertaald naar het Kinyarwanda.¹⁶⁹

Het Kinyarwanda was daarbij volgens de getuige-deskundige, de Rwandese sociolinguïst Mathias Ruzindana, een taal die zich moeilijk leende voor een rechtstreekse vertaling. Hij waarschuwde dat om de specifieke betekenis van bepaalde woorden en uitdrukkingen te achterhalen, het noodzakelijk was om ze in de juiste ruimtelijke en contemporaine context te plaatsen.¹⁷⁰ Er ontstond hierdoor veel debat over de vertalingen van specifieke woorden uit het Kinyarwanda die cruciaal waren om de intenties en motieven van de daders te achterhalen. De grote rol die dr. Ruzindana speelde als vertaler voor het ICTR werd in latere jaren bekritiseerd, door bijvoorbeeld de Amerikaanse linguïst Roger Shuy. Hij meende dat Ruzindana niet vanuit de wetenschap van sociolinguïstiek vertaalde, maar vanuit zijn persoonlijke mening als ooggetuige van de genocide.¹⁷¹ In tegenstelling werd dit unieke perspectief door de antropoloog Richard Ashby Wilson juist als voordeel gezien.¹⁷² Gezien het veelvoudige gebruik van de vertalingen door het ICTR en bij gebrek aan andere experts, zal deze analyse tevens gebruik maken van de getuigenissen van Ruzindana.

Er bestonden vier termen die volgens dr. Runzindana binnen de juiste context als verkrachting konden worden vertaald, namelijk: *Gusambanya*, *Kurungora*, *Kuryamana* en *Gufata ku ngufu*. Enkel de laatste term, vertaald als het algemene ‘met geweld afnemen van iets’, weerspiegelde de inherent gewelddadige aard van een misdaad als verkrachting. De overige drie termen, die vaker gebruikt werden dan *Gufata ku ngufu*, reflecteerden enkel op de seksuele implicaties van de misdaad. De termen *Gusambanya*, vertaald als ‘een persoon overhalen om overspel of ontucht te plegen’, *Kurungora*, vertaald als ‘geslachtsgemeenschap met een vrouw hebben’ en *Kuryamana*, vertaald als ‘een bed delen’, gaan daarentegen juist uit van wederzijdse instemming.¹⁷³

Het tribunaal schakelde ter bevordering van de legale procedures deze vier termen in de meeste zaken gelijk onder de noemer verkrachting. Dr. Ruzindana, alhoewel hij zelf als

---

¹⁶⁹ Richard Ashby Wilson, ‘Expert evidence on trial. Social researchers in the international criminal courtroom’, *American Ethnologist*, 43.4 (2016) 735.

¹⁷⁰ Mathias Ruzindana, in: *Prosecutor vs. Akayesu*, para 146.

¹⁷¹ Roger Shuy, “Response to the march 1998 report and testimony of Dr. Mathias Ruzindana.” In: *Expert report for the defense counsel at the International Criminal Tribunal for Rwanda, Case No. ICTR-99-52-T*. (2003) 9-11.

¹⁷² Wilson, ‘Expert witness on trial’, 736.

¹⁷³ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 152.

getuige-deskundige diende, hekelde zich aan deze simplistische aanpak.¹⁷⁴ De complexiteit van deze woordkeuze en de culturele implicaties die het met zich meedroeg, was namelijk opvallend. De nadruk op het gebruik van deze termen weerspiegelde de seksuele moraal in Rwanda, waarbij vrouwelijke seksualiteit buiten het huwelijk werd afgekeurd en de vrouwen volledige verantwoordelijkheid droegen voor de bescherming van hun allesbepalende voorhuwelijks maagdelijkheid. De stereotiepe afbeelding van de Tutsi vrouwen als losbandige verleidsters werd herhaald door de verkrachtingen niet met de gewelddadige term *Gufata ku ngufu* aan te duiden, maar met het algemenere *Gusambanya*, *Kurungora* of *Kuryamana*. Op deze manier werd impliciet de verantwoordelijkheid voor deze misdaden, oftewel de schuld, bij de slachtoffers neergelegd.

Concluderend had het ICTR veel baat kunnen hebben bij een diepgaander onderzoek naar de gebruikte termen van de génocidaires. De culturele implicaties die deze gekozen termen met zich meebrachten, met de etnische stereotypen waaraan zij refereren, geven ons namelijk belangrijke inzichten over de achterliggende gedachten en intenties van de daders.

3.3. Dadersverslagen

“Don’t entrap yourselves in situations which may turn against you nor should say words which can, later on, be used against us or against you. So pay attention to what you say.”¹⁷⁵ Alhoewel de génocidaires uitdrukkelijk werden gewaarschuwd op hun woorden te letten, zoals in de voorgaande radio-uitzending van RTL, zaten de rechtbankdossiers van het ICTR vol belastende verklaringen. Van de in totaal 93 verdachten die door het ICTR berecht zijn, werden slechts enkelen aangeklaagd voor genocidale verkrachting. Dit betrof een uiteenlopende groep van met name politieke autoriteiten, op zowel lokaal als staatsniveau. In sommige gevallen werden zij ook daadwerkelijk veroordeeld voor verkrachting als genocide. In andere gevallen werden de verkrachtingen gezien als misdaad tegen de menselijkheid, wat een mindere legale bewijslast met zich meedroeg. In beide gevallen vormden deze rechtbankdossiers echter een goed beeld over de motieven en intenties van de daders.

De aanklachten van genocidale verkrachtingen riepen in contrast tot de moorden veel tegenstand op bij de verdachten. Een groot verschil dat bij de eerste zaak reeds werd

---

¹⁷⁴ Mathias Ruzindana, ‘The challenges of understanding Kinyarwanda key terms used to instigate the 1994 genocide in Rwanda’ in: Predrag Dojcinovic ed., *Propaganda, war crimes trials and international law. From speakers’ corner to war crimes* (New York 2012) 146.

¹⁷⁵ *Radio Télévision Libre des Mille Collines*, 16/17-05-1994.

opgemerkt en stelselmatig terugkeerde bij de volgende vervolgingen. Jean-Paul Akayezu, de eerste gedaagde, was in 1994 burgemeester van de gemeente Taba in het midden van het land. Hij werd verantwoordelijk gehouden voor de ca. 2000 moorden en een ongespecificeerd aantal verkrachtingen in zijn gemeente.¹⁷⁶ Hiervoor is hij in 1998 tot levenslang veroordeeld. De aanklager in deze zaak merkte daarbij het volgende verschil op; “As for acts of sexual violence, the Defence case is somewhat different from that for killings and beatings, in that, whereas for the latter the Defence does not contest that there were killings and beatings, it does deny that there were acts of sexual violence committed ... During his testimony the Accused emphatically denied that any rapes had taken place at the Bureau Communal, even when he was not there.”¹⁷⁷ Akayezu zelf verklaarde namelijk over de verkrachtingen dat ‘anyone saying that even a single woman was raped at the bureau communal was lying.’¹⁷⁸ Hij leek daarbij te walgen van de verslagen van de verkrachtingen waarvoor hij verantwoordelijk werd gehouden, die hij “savagery” noemde. Bovendien claimde hij dat deze misdaad niet in zijn aard lag en noemde de aanklacht een “invented accusation” die door middel van druk vanuit wereldwijde vrouwenorganisaties de wereld was ingeholpen.¹⁷⁹ Dit stond in sterk contrast met zijn onmiddellijke erkenning van verantwoordelijkheid voor de moorden, waarover hij onverschillig meldde dat ‘some of the women who took refuge at the bureau communal were killed and others escaped.’¹⁸⁰

Het taboe op verkrachting lijkt daarmee niet enkel onder de slachtoffers aanwezig. Het moorden werd in alle zaken geaccepteerd als feit, zowel door de aanklager als verdediging. Terwijl de verkrachtingen in de meeste gevallen in volle aard werden ontkent. Voor beide misdaden beschikte het tribunaal over direct bewijs zoals ooggetuigenverklaringen en lichamelijk letsel. Deze ontkenningen hielden in veel gevallen dan ook niet lang stand. In de zaak van Akayesu bijvoorbeeld spraken zelfs de ooggetuigen van de verdediging de verdachte tegen door te claimen dat ‘such conduct could be considered sexual violence as it was not consensual.’¹⁸¹ Hierbij kwamen er in de dossiers een aantal motieven naar voren. Deze kwamen veelal overeen met de positie van de Tutsi vrouwen in de samenleving van Rwanda

---

¹⁷⁶ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 12.

¹⁷⁷ *Ibidem*, para 32.

¹⁷⁸ *Ibidem*, para 446.

¹⁷⁹ *Ibidem*, para 448.

¹⁸⁰ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 447.

¹⁸¹ *Ibidem*, 444.

voor de genocide en het beeld dat van hen werd geschetst in de propaganda, zoals onderzocht in het vorige hoofdstuk.

Een veel gegeven reden voor de verkrachtingen was de Tutsi vrouw als schoonheidsideaal. Deze reden werd opgegeven door Jean de Dieu Kamuhanda, militair leider van de gemeente Gikomero en vanaf 25 mei 1994 minister van hogere educatie, wetenschappelijk onderzoek en cultuur, tijdens zijn verdediging.¹⁸² Ook in de zaak van Mikaeli Muhimana, gemeenteraadslid in de gemeente Gishyita, kwam deze reden naar voren. Dit motief werd vooral gebruikt om het genocidale aspect van de verkrachtingen te ontkennen. Het zou hierbij de schoonheid van de vrouwen zijn geweest die de génocidaires tot deze daad aanzette, niet de etniciteit van de vrouwen. Matata, een getuige voor de verdediging, claimde dat de verkrachtingen “spontaneous acts of desire even in the context of killing” waren, omdat de Tutsi vrouwen in het algemeen erg mooi waren.¹⁸³

De daden van zowel Kamuhanda en Muhimana maakten dit motief als ware toedracht onwaarschijnlijk, aangezien zij volgens ooggetuigen bij de misdaad om identificatie vroegen.¹⁸⁴ Etnische afkomst bleek een belangrijkere factor voor het uitzoeken van een slachtoffer, dan schoonheid.¹⁸⁵ Hierbij werd het beeld van de Tutsi vrouw als verleidster, zoals in de propaganda, herhaald. Juvenal Kajelijeli, burgemeester van de gemeente Mukingo, claimde tegenover zijn troepen dat de verkrachtingen noodzakelijk waren “to separate the good grain from the bad one”.¹⁸⁶ Het zou dienen om het verschil tussen de Tutsi vrouw als Femme Libre en de Hutu vrouw als maagdelijke dochter of eervolle echtgenote te bewijzen. Muhimana bood zelfs na de verkrachting van een Hutu vrouw zijn excuses aan, omdat hij haar onterecht voor een Tutsi had aangezien.¹⁸⁷ Dit stereotiepe beeld van de Tutsi vrouwen werd door de génocidaires ter verdediging ingezet, om het orthodoxe militaire beeld van verkrachting als gebruikelijk exces tijdens een oorlogssituatie op te roepen. Culturele uitsluiting vanwege de strenge seksuele moraal, met als resultaat het breken van de etnische groep als geheel, leek hiermee een hoofdzakelijk motief van de génocidaires.

---

¹⁸² *Prosecutor vs. Kamuhanda*, gedateerd 19 september 2005, Zaak No. ICTR-99-54A [ICTR Trial Chamber], para 367.

¹⁸³ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 442.

¹⁸⁴ *Prosecutor vs. Kamuhanda*, para 367.

¹⁸⁵ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 438.

¹⁸⁶ *Prosecutor vs. Kajelijeli*, gedateerd 23 mei 2005, Zaak No. ICTR-98-44A [ICTR Trial Chamber], para 637.

¹⁸⁷ *Prosecutor vs. Muhimana*, gedateerd 28 april 2005, Zaak No. ICTR-95-1B [ICTR Trial Chamber], para 286.

Een tweede veelvoorkomend motief uit de rechtbankdossiers bleek de morbide nieuwsgierigheid naar de lichamelijke verschillen tussen Hutu en Tutsi vrouwen, die al sinds de koloniale periode werden beweert. De Tutsi vrouw als status symbool speelde hierbij een grote rol. Ter bevordering van de vernedering en dehumanisatie van hun slachtoffers stelden de génocidaires voorafgaand aan de verkrachting hen ten toon aan zowel Interhamwe soldaten als burgers.¹⁸⁸ Als statussymbool werd het overheersen van de vrouwen gezien als een ultieme machtspositie van Hutu over de gehele Tutsi bevolking. De verkrachting van Tutsi vrouwen werd daarbij als privilege gezien, die de positie van de Hutu groep als oppermachtig bevestigde, doordat zij zich nooit meer hoefden af te vragen “what a Tutsi woman tastes like”.¹⁸⁹ De strenge seksuele moraal in Rwanda en het culturele belang van vrouwen maakte volgens Muhimana ‘that it would not be proper to kill the girls without first raping them.’¹⁹⁰ Er was daarnaast grote interesse voor de innerlijke verschillen tussen Hutu en Tutsi, waarbij de génocidaires werd opgedragen om de organen van Tutsi vrouwen te onderzoeken.¹⁹¹ Vele vrouwen werden van hun vrouwelijke kenmerken ontdaan, door middel van het afsnijden van bijvoorbeeld de borsten, en zij werden letterlijk tot bezit gemaakt door het drinken van hun bloed.¹⁹²

In een vergelijkbaar derde motief zetten de génocidaires zichzelf neer als slachtoffer van de historisch discriminerende praktijken van de Tutsi vrouwen op de huwelijksmarkt. Zij betichtten hen van arrogantie en claimden met de verkrachtingen enkel wraak te nemen, aangezien “in the past Tutsi women and girls hated Hutu men and refused to marry them”.¹⁹³ Dit motief werd vooral veel gebruikt in de zaken Gacumbitsi en Nyiramasuhuko. Sylvestre Gacumbitsi, werd als burgermeester van de zuidelijke gemeente Rusumo verantwoordelijk gehouden voor zijn rol in de genocide aldaar. Volgens ooggetuigen reed hij op 17 april 1994 in zijn gemeente rond met een megafoon schreeuwend “Search in the bushes, do not save a single snake .... Hutu that save Tutsi should be killed, Tutsi girls that have always refused to sleep with Hutu should be raped and sticks placed in their genitals...”.¹⁹⁴ Zij zagen het in termen van bezit, als het claimen van eigenaarschap over wat het rechtmatig toebehoorde, maar hen door discriminatie al die jaren was ontzegd.

---

¹⁸⁸ *Prosecutor vs. Muhimana*, para 16. en *Prosecutor vs. Akayesu*, para 437.

¹⁸⁹ *Prosecutor vs. Akayesu*, para 422.

¹⁹⁰ *Prosecutor vs. Muhimana*, para 169.

¹⁹¹ *Ibidem*, para 199.

¹⁹² *Prosecutor vs. Kajelijeli*, para 643.

¹⁹³ *Prosecutor vs. Gacumbitsi*, gedateerd 17 juni 2004, Zaak No. ICTR-01-64 [ICTR Trial Chamber], para 208.

¹⁹⁴ *Prosecutor vs. Gacumbitsi*, para 39.

Dezelfde claims werden gemaakt door Pauline Nyiramasuhuko, de enige vrouw die ooit veroordeeld is voor genocidale verkrachting. Zij was in 1994 minister van gezinswelzijn en de ontwikkeling van de vrouw en speelde een belangrijke rol in de genocide in de prefectuur Butare, in het zuiden van het land. Volgens ooggetuigen droeg zij haar soldaten op “to take the young girls and women and go and rape them because they refused to marry you.”¹⁹⁵ Een tegenovergesteld motief gaf Nyiramasuhuko aan Hutu vrouwen. Tegen Anastasie Mukasakindi claimde zij dat “it is these Tutsi women that steal away our husbands. Rape them first and ... Let no Tutsi women survive.”¹⁹⁶ Volgens deze logica zouden zij juist door het trouwen van Hutu mannen het bezit van de Hutu vrouwen zich toe-eigenen.

Een motief dat veel naar voren kwam in slachtofferverslagen maar geheel ontbraken in de daderverslagen was de verspreiding van HIV/AIDS. In het eerdergenoemde onderzoek van Françoise Nduwimana kwamen statements van daders naar voren als: “Take a good look at me and remember what I look like. I could kill you right now but I don’t feel like wasting my bullet. I want you to die slowly like me.” en “I have aids and I want to give it to you”.¹⁹⁷ In het rechtbankdossiers van Nyiramasuhuko en haar handlangers kwam juist de angst voor de besmetting met het virus naar voren. Zij werd in juni 1994 gezien bij het uitdelen van condooms aan haar handlangers, waarbij zij hen het volgende opdroeg; “go and distribute these condoms to your young men, so that they use them to rape Tutsi women and to protect themselves from AIDS.”¹⁹⁸

Concluderend werd de misdaad van verkrachting door zowel slachtoffers als daders als taboe gezien. De génocidaires ontkenden hierbij in volle aard niet enkel hun betrokkenheid bij de genocidale verkrachtingen, maar het gehele voorkomen ervan. Toch kwamen er in de daderverslagen vele motieven naar voren die op vele manieren overeenkwamen met het beeld van de genocide dat in de propaganda werd geschetst. De verspreiding van HIV/aids, dat in het debat over de genocidale verkrachtingen een prominent motief was, ontbrak hierbij.

Conclusie

Concluderend kozen de génocidaires in Rwanda verkrachting als methode van genocide tegen de Tutsi vrouwen, en indirect de gehele etnische Tutsi groepering, vanwege de bijzondere

---

¹⁹⁵ *Prosecutor vs. Nyiramasuhuko et al*, para 2284.

¹⁹⁶ *Ibidem*, para 4917.

¹⁹⁷ Nduwimana, ‘The right to survive’, 13, 19.

¹⁹⁸ *Prosecutor vs. Nyiramasuhuko et al*, para 4935.

historische en culturele positie die de combinatie van gender en etniciteit deze groep verschafte. Daarbij werd deze misdaad in de conservatieve, religieuze maatschappij als uiterst oneervol en beledigend gezien. Het taboe en stigma dat verkrachting met zich meedroeg maakte dat de slachtoffers zowel door Hutu als Tutsi werden veracht en uit de gemeenschap werden verstoten.

Door de traditionele genderrollen, strenge religieuze opvattingen en patrilineaire overdracht van etnische afkomst in Rwanda, tot stand gekomen in de koloniale periode, vormden de Tutsi vrouwen een drastisch verschillende dreiging in de ogen van de Hutu extremisten dan hun mannelijke aanhangers. De Tutsi mannen leken dankzij de associatie met de RPF strijdmachten een directe fysieke dreiging te vormen voor het voortbestaan van de huidige Rwandese staat. Daarentegen werden de Tutsi vrouwen vanwege hun gender juist gezien als een indirecte, minimale dreiging voor de staat. Zij werden een des te grotere dreiging geacht voor de toekomst van de culturele en etnische Hutu groep, waarbij zij via het voortbrengen van de volgende generatie Hutu of Tutsi kinderen een langduriger effect zouden kunnen hebben. De génocidaires dachten de directe dreiging van de Tutsi mannen enkel te kunnen bestrijden door de directe, fysieke uitroeiing van deze groep. Het grotere belang van gender en pas op de tweede plaats etniciteit in de samenleving van Rwanda, vormde hun keuze voor verkrachting als methode van genocide. Een aanval op de vrouwelijkheid van de slachtoffers, waarbij de eer van de etnische groep werd vernietigd, werd daarbij effectiever geacht dan moord.

De complete fysieke destructie van de Tutsi vrouwen was simpelweg niet noodzakelijk, aangezien vrouwen nauwelijks een publieke rol vervulden in Rwanda. De verkrachtingen hielden daarbij het baren van een nieuwe generatie Tutsi mannen tegen. Gedurende de genocide begon etniciteit de overhand te nemen over gender, met de afschaffing van het patrilineaire systeem, en werd fysieke destructie ook een veelgebruikte vorm van genocide onder deze groep. Verkrachting bleef echter de meest gekozen methode, aangezien het niet enkel een aanval was op de belangrijke seksuele puurheid van het slachtoffer, maar de eer en het voortbestaan van de gehele groep. Daarbij was verkrachting vaak een direct of indirect moordmiddel. De génocidaires kozen dus verkrachting als methode van genocide omdat het enerzijds de fysieke en culturele destructie van de Tutsi vrouwen teweegbracht, terwijl het anderzijds het fysieke en culturele voortbestaan van de etnische Tutsi groep aanviel.

Literatuur & Bronnen:

- Baines, Erin K., 'Body Politics and the Rwandan Crisis', in: *Third World Quarterly*, 24.3 (2003).
- BBC News, 'Rwanda 'gacaca' genocide courts finish work' (18-06-2012), <https://www.bbc.com/news/world-africa-18490348>.
- Carpenter, R. Charli, 'Surfacing Children: Limitations of Genocidal Rape Discourse', in: *Human Rights Quarterly*, vol. 22, no. 2 (2000).
- Christopher R. Browning, *Ordinary Men. Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland* (Penguin Books: London, 1992), XVIII.
- Crenshaw, Kimberle, 'Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics', in: *University of Chicago Legal Forum* (1989).
- Czekanowski, Jan, *Forschungen im nil-kongo-zwischengebiet* (Leipzig, 1924).
- De Forges, Allison, *Defeat is the only bad news. Rwanda under musinga, 1896–1931*. (Madison, 2011).
- Dojcinovic, Predrag (ed.), *Propaganda, war crimes trials and international law. From speakers' corner to war crimes* (New York 2012).
- Eboe-Osuji, Chile, *International law and sexual violence in armed conflicts* (Leiden, 2012).
- Eller, Jack David, *From culture to ethnicity to conflict. An anthropological perspective on international ethnic conflict*. (4de Druk; Ann Arbor, 2002).
- Erinkveld, Bob, 'In de schaduw van; Slachtoffers van gewelddadige verkrachting in Rwanda gehuld in stilte.', in: *Impact Magazine*, no. 3 (2017), 26.
- Franche, Dominique, "There's only one ethnic group in Rwanda: Rwandan.", *Le Monde Diplomatique/Guardian Weekly* (24 nov. 1996).
- Gervais, Myriam, Eliana Ubalijoro en Euthalie Nyirabega, 'Girlhood in a post-conflict situation. The case of Rwanda.', *Empowering women for gender equity*, 79 (2009).
- Green, Jennifer, Rhonda Copelon, Patrick Cotter and Beth Stephens, 'Affecting the rules for the prosecution of rape and other gender-based violence before the international criminal tribunal for the former Yugoslavia. A feminist proposal and critique', *Hastings Women's Law Review*, 5 (1994).
- 'Hutu Ten Commandments' in: *Kangura*, No. 6 (December 1990).
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, 'Mandates and Crimes under ICTY Jurisdiction.' <http://www.icty.org/en/about/tribunal/mandate-and-crimes-under-icty-jurisdiction> (geraadpleegd op 05-12-2018)
- Jefremovas, Villia, 'Loose women, virtuous wives, and timid virgins. Gender and the control of resources in Rwanda.', *Canadian Journal of African Studies*, 3 (1991).

- Jones, Adam, *Genocide: A Comprehensive Introduction* (Routledge: London, 2010).
- Korman, Rémi, 'The Tutsi body in the 1994 genocide. Ideology, physical destruction, and memory', in: Elisabeth Anstett & Jean-Marc Dreyfus (eds.), *Destruction and human remains. Disposal and concealment in genocide and mass violence* (Manchester, 2014).
- Lemarchand, René, *Burundi. Ethnic conflict and genocide*. (1st paperback; New York, 1996).
- Lemarchand, René, *Rwanda and Burundi* (Londen 1970).
- Liisa H. Malkki, *Purity and exile. Violence, memory, and national cosmology among Hutu refugees in Tanzania* (Chicago, 1995).
- Longman, Timothy en Théoneste Rutagengwa, 'Religion, memory, and violence in Rwanda', in: Oren Baruch Stier en J. Shawn Landres (eds.) *Religion, violence, memory and place* (Bloomington, 2006).
- Mamdani, Mahmood, *When victims become killers: Colonialism, Nativism, and the genocide in Rwanda* (Princeton University Press: New Jersey, 2002), 190.
- Nduwimana, Françoise, 'The right to survive sexual violence, women and HIV/AIDS', *International Centre for Human Rights and Democratic Development* (Montreal, 2004).
- *Prosecutor vs. Akayesu (Judgement)*, gedateerd 2 september 1998, Zaak No. ICTR-96-4 [ICTR Trial Chamber].
- *Prosecutor vs. Gacumbitsi*, gedateerd 17 juni 2004, Zaak No. ICTR-01-64 [ICTR Trial Chamber].
- *Prosecutor vs. Kajelijeli*, gedateerd 23 mei 2005, Zaak No. ICTR-98-44A [ICTR Trial Chamber].
- *Prosecutor vs. Kamuhanda*, gedateerd 19 september 2005, Zaak No. ICTR-99-54A [ICTR Trial Chamber].
- *Prosecutor vs. Muhimana*, gedateerd 28 april 2005, Zaak No. ICTR-95-1B [ICTR Trial Chamber].
- *Prosecutor vs. Nahimana et al. (Media case)*, gedateerd 3 december 2003, ICTR Zaak No. ICTR-99-52 [ICTR Trial Chamber].
- *Prosecutor vs. Nyiramasuhuko et al. (Butare)*, gedateerd 24 juni 2011, ICTR Zaak No. ICTR-98-42 [ICTR Trial Chamber].
- Prunier, Gérard, *The Rwanda Crisis. History of a Genocide* (4e druk; London 2002).
- *Radio Télévision Libre des Mille Collines*, 12-04-1994, vertaald door: Fabien Nsengiyumva.
- *Radio Télévision Libre des Mille Collines*, 16/17-05-1994.
- *Radio Télévision Libre des Mille Collines*, 17/18-05-1994, vertaald door: M. Vianney Uwamahoro.
- Rubio-Marin, Ruth (ed.), *What happened to the women? Gender and reparations for human rights violations* (New York, 2006).

- *Rukundo vs. Prosecutor (Judgement)*, gedateerd 20 oktober 2010 [ICTR Appeals Chamber], ‘Dissenting opinion of judge Pocar’.
- Sartre, Jean-Paul, ‘On Genocide’, in: Richard Falk et al (ed.), *Crimes of war. A legal political-documentary, and psychological inquiry into the responsibility of leaders, citizens, and soldiers for criminal acts in wars.* (New York, 1971).
- Schabas, William A., *Genocide in international law* (2nd Ed; Cambridge, 2009).
- Sentama, Godefroid, Louis Mbaraga, Maximilien Niyonzima, Grégoire Kayibanda, Calliopé Mulindahabi, Claver Ndahayo & Joseph Sibomana, ‘Le Manifeste Des Bahutu. Note sur l’aspect social du problème racial indigène au Ruanda’, (24-03-1957).
- Solomon, Andrew, *Far from the tree. Parents, children and the search for identity* (Reprint; New York, 2018).
- Straus, Scott, *The order of genocide. Race, power and war in Rwanda.* (Ithaca, 2006)
- Speke, John Hanning, *Journal of the discovery of the source of the Nile* (Herdruk; New York, 1864).
- Shuy, Roger, “Response to the march 1998 report and testimony of Dr. Mathias Ruzindana.” In: *Expert report for the defense counsel at the International Criminal Tribunal for Rwanda, Case No. ICTR-99-52-T.* (2003).
- United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, ‘Registry’, <http://unictr.irmct.org/en/tribunal/registry> (2014/2019).
- United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, ‘The ICTR in brief’, <http://unictr.irmct.org/en/tribunal> (2014/2019).
- United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, ‘Chambers’, <http://unictr.irmct.org/en/tribunal/chambers> (2014/2019).
- United Nations Security Council, ‘Resolution 955’, http://unictr.irmct.org/sites/unictr.org/files/legal-library/941108_res955_en.pdf (1994/2019).
- Verenigde Naties, ‘No. 1021. Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide. Adopted by the general assembly of the United Nations on 9 december 1948’, *United Nations Treaty Series* (1951) 82, art. 2.
- Wilson, Richard Ashby, ‘Expert evidence on trial. Social researchers in the international criminal courtroom’, *American Ethnologist*, 43.4 (2016).
- Zawati, Hilmi M., *Fair Labelling and the Dilemma of Prosecuting Gender-Based Crimes at the International Criminal Tribunals* (Oxford University Press: Oxford, 2014).